

MÁLYUSZ ELEMÉR

Az első Habsburg a magyar trónon*

Albert király 1438–1439

A 14. század második felének három szomszédos dinasztíája – Anjou, Luxemburg, Habsburg – közül Zsigmond halálával a rangban egykori legutolsó helyen álló, az osztrák herceg családja maradt a porondon. Az örökösödési szerződés, amely 1364-ben IV. Rudolfnak ígérte Magyarország, majd Csehország birtokát uralkodóházaik kihalása esetére¹, akkor a diplomáciai játék pillanatnyi helyzetét rögzítette, most azonban, a sors szeszélyéből megvalósulva, azt a látszatot kelti, hogy három ország egymásra utaltságának szimbóluma. De ez csak a felületes szemlélőnek tűnik így. A terv, hogy Habsburg herceg legyen a magyar király, nélkülözött minden reális alapot, hiszen Magyarországnak semmi érdeke sem volt, hogy Ausztriához kösse sorát, a két szomszédos állam múltjából pedig hiányzott minden olyan tényező, amely kívánatossá tehetné volna jövőbeli életük azonosulását. Amint a cseh-morva–magyar kapcsolatok 15. század eleji szorosabbá válása Zsigmond hatalmi törekvéseinek volt következménye, ugyanúgy a Magyarország feletti uralmat szintén személyes vonzalma juttatta Ausztria hercegének kezébe. Zsigmond még 1402-ben IV. Albert herceget, aki hű szövetségésének bizonyult a testvérével és unokatestvéreivel folytatott viszályában, arra az esetre, ha fiú hátrahagyása nélkül halna meg, utódjául jelölte ki, a magyar királysággal megajándékozta, azonnali hatállyal kinevezte helytartójává, amidőn pedig két év múlva éppen az ő fegyveres kíséretében Csehországban meghalt, érzelmeit átruházta fiára. Ennek jeléül vele, a 14 éves V. Alberttel jegyezte el 1411-ben egyetlen gyermekét, Erzsébetet, aki akkor három éves volt, s mihelyt ez nagykorú lett, 1421-ben vele házassította össze. Örökösének következetesen leányát tekintette továbbra is s mert Albertnek házasságkötésekor kötelezni kellett magát, hogy születendő fiát neveltetés végett a királyi udvarba küldi, a vő számolhatott azzal, hogy Erzsébet és fia mellett az uralomból csak korlátozott rész jut majd neki.

Albert herceg mindent megtett, hogy Zsigmond jóindulatát biztosítsa magának. Nem esett nehezére, hogy készségesen alárendelje magát gyámja és apósa kívánságainak. Mint befolyásolható ember, aki Aeneas Silvius szerint még tanácsosai szavára is szívesen hallgatott,² miért is ellenkezett volna vele. Viszont ausztriai uralma, amely jó iskola lehetett számára, hogy később nagyobb feladatok megoldására vállalkozzék, azt mutatja, hogy alattvalóinak nem önkénykedő ura volt, ugyanakkor a társadalmi fejlődés lényegét megértette, amennyiben a rendek – klérus, főurak, nemesség, polgárság – együttműködésén örködött, közben pedig a városok gyarapodását jóindulatúan előmozdította. Ezt a magatartását, amely Magyarország számára csak jót ígérhetett, Zsigmond helyesléssel figyelhette, s ugyanő nem kevesebbre

* A Mályusz Elemér hagyatékában lévő kéziratot Soós István rendezte sajtó alá.

értékeltette készségét, hogy krónikus pénzzavaraiban kisegítette, csehországi hadműveleteiben pedig elkísérte. Teljes odaadással, mert vallásossága a kelyhesekben csak eretnekeket láttatott vele.³ Minden jóindulata ellenére Zsigmond nem tudott számára oly biztosítékot adni, amilyent apjának 1402-ben juttatott. Talán éppen az 1403-i felkelés tanulsága tartotta vissza hasonló próbálkozástól. Szerette volna ugyan 1430-ban, tehát mielőtt még a Tallóciakra nagyobb katonai hatáskört ruházott volna, hogy a déli határvidék védelmét reá bízsa s így alkalmat ad neki képességeit a magyar uraknak megmutatni, de odáig nem tudott eljutni, hogy szándéka határozottabb alakot öltön.⁴ Albert továbbra is népszerűtlen maradt Magyarországon. Híjával volt apósa megnyerő modorának, azzal ellentétben csak németül beszélt s így elzárta magát leendő alattvalóinak tömegeitől, megjelenése pedig alkalmatlan volt a tőlük elválasztó jégfal felolvasztására. Ha megszólalt, nem kellett Zsigmond mellett állnia, hogy hűs ajkaival, kiálló fogazatával rúttnak tűnjék fel.⁵ A szerencse megvonta tőle azokat a tulajdonságokat, amelyekben apósát bőkezűen részesítette s ennek helyzetét, átsegítve őt oly sok akadályon, számtalanszor megkönnyítette.⁶

Minden fáradozásával Zsigmond csak annyit tudott elérni, hogy amikor Prágából hazafelé igyekezve Znaimban pihenőt tartott, környezete a herceg utódlása mellett foglalt állást. Bár nem sokan kísérték a császárt, még az ő magatartásuk sem volt egyöntetű. Albert ellen volt Borbála királyné, akinek mint Cillei leánynak, szerepét nem nehéz önző okokkal magyaráznunk, de hírek terjengtek, hogy ellenezte trónrajutását az 1436-ban bárók közé felémelt Guti Ország Mihály főkincstartó,⁷ akiről feltehetjük, hogy ismerte a nemesség hangulatát. Mivel Borbála a lengyel királyt, a 14 éves Ulászlót kívánta a magyar trónon látni, magatartását úgy foghatjuk fel, hogy az azt a politikai irányt jelképezte, amelyre nemcsak a németellenesség, hanem a lengyel–magyar együttműködés helyeslése volt jellemző. A pápa is számolt azzal, hogy nem Albert kerül ki győztesen a választásból.⁸ A bizonytalan helyzetre tekintettel Zsigmond kemény kézzel avatkozott az események menetébe. Halála (1437. december 9.) előtt négy nappal (december 5.) elfogatta Borbálát, majd (december 7.) Pozsonyba vitette,⁹ Ország aggályait pedig elosztatta azzal a hatalmas adománnyal, amelyben december 3-án, tehát két nappal Borbála elfogatása előtt testvérével együtt részesítette, Csejte és Jókó várakat juttatva nekik.¹⁰ Mindezzel elhárult Albert megválasztása elől a legfőbb akadály.

A Habsburg herceg nagy engedményekkel biztosította, hogy a császár kíséretében lévők őt egyedüli királynak ismerjék el. Akár mint félévszázad előtt Zsigmond trónralépésekor, most is az előkelők kis csoportja döntött, amikor, december 18-án, Pozsonyban Albertet királynak jelentették ki, azzá választották. Az időből nem tellett bevárni a távolabb lakók beérkezését, de ez nem is volt szándék.¹¹ Mire a németellenes érzelműek, a lengyelbarátok értesültek Zsigmond haláláról, már meg is volt az utód. Az ő állásfoglalásuk a választást megelőző korteskedések közben erősödhetett volna oly tényezővé, amely Albert híveinek tervét keresztetni tudja, alkalom hiányában azonban nem maradt más számukra, mint a belenyugvás. Ezt megkönnyítette nekik, hogy a választási feltételek oly súlyt biztosítottak általában a nagybirtoko-

soknak, amelynél jelentősebbet – be kellett maguknak vallaniok – akkor sem remélhettek volna, ha ők is résztvesznek a választásban.

A Zsigmond-kori helyzettel szemben új volt, hogy amíg akkor a király teljesen szabadon rendelkezhetett bevételeivel, azaz a behozatali és kiviteli vámokkal, a bányákkal és a nemesérc beváltásából származó urburával, a pénzverés és a sómonopólium jövedelmével, a kamarahaszna, nyestbőradó, ötvened néven ismert adókkal, amelyek együttesen képesítették közvetlenül tőle függő haderő fegyverben tartására, most a nagybirtok urai beleegyezésüktől tették függővé, kire bízta a jövedelmi források kezelését, történjék ez akár bérlet, akár megbízás alapján vagy bármi más módon. A törekvés nem egyedül a királyi hatalom gazdasági alapjainak főúri ellenőrzés alá vétele, hanem azok megszerzése. Igaz, nem volt szó tilalomról, mintha a király nem rendelkezhetnék a kezébe jutott pénzzel, azonban nem lehet kétségünk, hogy az előkelők, ha maguk vagy pártfogoltjaik irányítják a pénzügyi szervezetet, elszámolásaik során a feleslegből vajmi keveset juttatnak a kincstárba, mert magyarázatot, hogy mire kellett fordítaniuk az állam érdekében a bevételt, könnyen találtak volna. A fejlemények alakulása, a feudalizmusra általában jellemző módon, bizonyára az egyes jövedelmi ágaknak tartósan magán kézbe kerülését s ami ezzel egyértelmű, a királyi hatalom jelentős korlátozását eredményezte volna. Bár abban is kételkedhetünk, hogy a feltételek megszabói hagyták volna, hogy a király azt tegye bevételével, amit jónak lát. Kikötésükkel ugyanis, hogy az ország védelmében és a korona ügyeinek intézésében szintén köteles tanácsaikat kikérni, voltaképpen arról adtak bizonyosságot, hogy a királyi jövedelmek túlnyomó részének hováfordítását kívánják ellenőrizni, sőt a negotium coronae tágértelmű kifejezés segítségével akár az egészet is. Végső céljuk felől egyébként nem lehet kétségünk. Másra, mint a királyi jövedelmi források megszerzésére nem is vonatkoztatható a következő feltétel: A királyi jogok és a korona jogai, ha az ország helyzete szükségessé teszi elidegenítésüket, csak az ő hozzájárulásukkal adhatók el örökérvényűen vagy zálogosíthatók el. Ezek a jogok nyilvánvalóan az állami bevételek, zálog vagy vétel útján való megszerzésükre pedig ugyanazok áhítoznak, akik a királyi rendelkezések érvényét saját hozzájárulásuktól tették függővé.

A királyi hatalom gyökereire Albert párhívei a másik súlyos csapást azzal mérték, hogy az uralkodó kinevezési jogát korlátozták, megígértetve vele, hogy tisztségek, megyék, várnagyságok, főpapi és bárói méltóságok felől nélkülük nem fog határozni. A megszorítással eltűnt a lehetőség, hogy a királyok, amire még Zsigmondnak s módja volt, a jövőben új embereket vonva munkatársaik közé, lazítsanak az örökölt uralmi rendszer merevségén és az állam érdekében a fejlődés új útját jelöljék ki. Azonnali hatállyal s nem közvetett módon ugyanők felszámolták Zsigmond uralmának legpozitívabb eredményét, egyházpolitikája számottevő részét. Általánosságban sem egyszerűen azt hangsúlyozták tehát, amit Zsigmonddal 1387-ben elfogadtattak, hogy mindenkit meg kell tartani régi szabadságaiban és biztosítani változtatás nélkül a jó szokások uralmát, hanem kötelességévé tették Albertnek, hogy az ország régi törvényeit és szokásait, az országlakosok szabadságait visszaállítsa, a változtatásokat és csak újólag intézményesített káros szokásokat pedig el-

törölje. Az összehasonlításból nyilvánvaló, hogy Zsigmond reformjait kellett Albertnek megtagadnia.

Az itt általánosságban említett káros újítások közül egyet külön is kiemelték a választási feltételek. Eszerint a klérus tagjainak visszaélészerűen a közelmúltban meghonosított adóztatását a király megszünteti s ezzel az egyházak és egyháziak mentesülnek az adófizetéstől, megüresedő egyházi javadalmakat pedig nem foglaltat le világiakkal, sem ily lefoglalást nem enged meg. Az egyháznagyok befolyása és hatalma 1437 után ezzel ismét megtámadhatatlan lett, a társadalmi és állami rend változhatatlan része. A visszafordulás Zsigmond politikájával azt jelentette, hogy általános hadbaszállás esetén a prelátusoknak több alkalmuk nyílt, hogy ismét ők állítsák ki, a régi szokásnak megfelelően, a bandériumokat, azaz ők végezzék azt a katonai szolgálatot, amelyet csak az imént helyettük zsoldosokkal vagy a király bandériummal az uralkodó látott el. A fordulat, hogy a főpapság régi súlyát visszanyerte, nem varázsütésre ment végbe. Az előjelek már az 1420-as években észrevehetőek, hogy a főpapok Zsigmond mellett ismét nagyobb szerepet kezdtek játszani, mint korábban. Növekvő befolyásuk jele, hogy a világi titkos kancellárok – Perényi Imre és a Pálóciak – után megint ők nyerték el a nagy hatáskört jelentő bizalmi állást. Amint Zsigmond és a világi feudális urak rádöbbenek, hogy a huszitizmus egész hatalmukat megsemmisítéssel fenyegeti, mégpedig belülről rendítve meg annak alapjait, szükségképpen kellett az egyház vezetőit oly helyzetbe juttatniok, hogy a felforgató forradalmi erőkkkel a siker reményében vehessék fel a harcot. A visszahajlás tehát már Zsigmond idejében megkezdődött. Az ő személye útját állotta, hogy a pénzügyi-hadügyi vonatkozásban elért előnyöket az állam feladja – számára a visszafordulás csak azt jelentette, hogy nem haladt tovább egyházpolitikájának megkezdett útján –, halálával azonban a régi helyzet visszaállításának utolsó akadályai is elhárult. A főpapság győzelmét megkönnyítette Albertnek az egyház szereplését mindenkor egyetértéssel kísérő magatartása. Ha volt választási feltétel, amelynek teljesítését szívesen ígérte meg, úgy ez lehetett az. Aminek elérését IV. Jenő pápa 1437 december végén mint célt követte elé tűzött, hogy ti. a magyarországi egyháznak a Lajos-kori állapotba visszahehelyezését szorgalmazza és eszközölje ki, hogy világiak többé ne lehessenek egyházi gubernátorok, egyháziak hadi érdekből adóztatása pedig véget érjen, valósággá lett, s Zsigmond gyalázatának nevezett egész politika¹² pedig már a múlté volt.

Akiknek elhatározásán múltott Albert trónralépése s akik hozzájárulásuk feltételeit az előzőekben megszabták, azok túlnyomórészt a császár utolsó korszakának országnagyjai lehettek. Zsigmond számított – s nem alaptalanul – hűségükre, mivel valamennyien az ő elhatározásából jutottak méltóságukhoz. A nádor, Hédervári Lőrinc csak az imént (1437. március 7.), az országbíró: Batori István, a tárnokmester: Rozgonyi János, az erdélyi vajda: Lévai Cseh Péter, a szlavón és horvát-dalmát bánok: Tallóci Matkó és Petkó, testvérükkel, Frankóval, a szőrényi bánnal együtt, a főkincstartó: Guti Országh Mihály, az asztalnokmesterek: Perényi János és Miklós, a pohárnokmesterek: Nánai Kompolt Pál és János már korábban. Az ő életpályájuk közös vonásának tekinthetjük, hogy – a nádor kivételével – valamennyiük családja Zsig-

mond uralma alatt emelkedett a bárók közé. Nálukénál aligha lehetett Albertre ennyire kedvező azoknak a báróknak az állásfoglalása, akik származásuknál és vagyonuknál fogva kevésbé érezhették magukat Zsigmond iránt lekötöztetteknek, névszerint a macsói bánok: Garai Dezső és László, a székelyispánok: Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik, az udvarmesterek: Marcali Imre és János, a lovászmester: Alsólendvai (Bánfi) Pál, anélkül, hogy akár az ő, akár más nagybirtokosok ellenkezését eleve valószínűnek kellene gondolnunk. Végül mint a párt tekintélyes tagját meg kell említenünk az esztergomi érseket, Pálóci Györgyöt, aki hogy meghálálja a támogatást, amelyet egykor bátyjától, a nádortól kapott, most unokaöccsei javára készült az Alberttől választási szolgálataiért remélt jutalmat értékesíteni. A választási feltételek szerint ők, akiket Zsigmond mint munkatársat kegyének jeleivel elhalmozva gazdagsághoz, hatalomhoz és tekintélyhez juttatott, személy szerint lehettek ugyan rendíthetetlen hívei, együttesen azonban saját csoportérdekeik érvényesítésére törekedtek. Szolidaritásérzésük nemcsak a közös fellépést könnyítette meg számukra, hanem az erkölcsi gátlás alól is segítette őket felszabadulni, mintha hálátlanok lennének elhunyt jótevőjük iránt.

Albertnek nem eshetett nehezére elfogadni a bárók követeléseit, mivel Ausztriában, amely a rendi fejlődés vonatkozásában megelőzte Magyarországot, s ahol a rendek adómegajánlási jogukat ekkor már következetesen gyakorolták, hozzászokott, hogy a hercegi pénzforrások közt jelentős szerepet játszó adó beszédésének feltétele a rendek megajánlása legyen.¹³ Hatalomátvétele egyébként oly símán ment, hogy az megérte az áldozatot. 1438. január 1-jén megtörtént Székesfehérváron a koronázás,¹⁴ Budán pedig, Borbála csehországi híveinek kívánságát is teljesítve, ünnepélyesen kibékült anyósával. A megállapodás szerint az özvegy teljes egészében megtartotta csehországi birtokait, amelyeket Leibgeding címen kötött le számára Zsigmond, Magyarországon azonban csak öt váruradalom maradt hatalmában: Zólyom, Véglés, Saskő, Dobronya és Lipcse. Többi váráról le kellett mondania. A magyar főurak követelésére is, akik tartottak attól, hogy könnyen a lengyelek kezébe kerülhetnek.¹⁵ Borbála személyi ambícióinak megfékezésében Alberttel egyetértett felesége, Erzsébet és ennek unokaöccse, Cillei Ulrik is. Az előbbi joggal gondolhatta, hogy a királynéi birtokok a tényleges uralkodó feleségét illetik, az utóbbi pedig elfogadta Alberttől adományul, a magyar urak kedvetlensége ellenére, a Borbálától visszavett Trencsént és a Vág menti erődítmény láncolatot. Nem a Cillei-ház hatalmának korlátozásáról volt tehát szó, hanem mindössze generációs cseréről: az anyakirályné helyébe hozzá hasonlóan energikus, de nálánál eszesebb leánya lépett. Aeneas Silvius az uralomvágyat emelte ki Erzsébet jellemvonásai közül,¹⁶ s ezt a tulajdonságot Albertnek már trónralépése előtt éreznie kellett. A reverzálist, amelyet pártja kívánságára volt kénytelen adni, nem egyedül ő, hanem feleségével együtt állította ki, hangsúlyozottan elismerve ennek örökösödési jogát azzal, hogy míg a választási feltételek őt „electus rex in Hungaria”-nak, Erzsébetet „nata Hungariae regina electa”-nak nevezik¹⁷ s a koronázáskor kétségtelenül Erzsébet követelése volt, hogy mint Máriát és Borbálát, őt is az esztergomi érsek, ne pedig a veszprémi püspök koronázza meg. Nem a királyi feleségét, hanem királynőt megillető hatalom birtokosának, születése jogán

az ország örökösének tekintette magát. A vita, amely két főpap jogköre miatt viszálynak indult és Albert hatalmának korlátai körül forogván, a királyi pár közötti nézeteltérésnek látszott, miután Rozgonyi Simon püspök koronázó jogának elismerésével végződött, súlyos következményeket vont maga után. Erzsébet annyira nem tudta megbocsátani a püspök ellenszegülését, hogy 1439 decemberében a Pálóci György halálával megüresedett esztergomi érsekség élére nem őt, a legesélyesebb jelöltet nevezte ki, hanem Szécsi Dénest, amivel viszont a mellőzött püspököt, immár az egri egyházmegye birtokosát, a lengyelbarát párt hívévé és Ulászló királyságának támaszává tette.¹⁸

Apósától örökölt kormányzótestületét Albert 1438 februárjának közepén átszervezte. Eljárása indokoltnak mondható. Elődje azon országnagyjainak adott válasz gyanánt fogható fel, akik feltételekhez kötötték, hogy hozzájáruljanak trónrelépéséhez. Mint minden új király, Albert számára is elérkezett tehát a pillanat, hogy a nem teljesen kezeseznek bizonyult országnagyokat elejtve, náluknál megbízhatóbbakat tömörítsen maga köré, s a szemben álló csoport egységét megbontva, az önálló kormányzati politika feltételeit megteremtse. A személyi változások vizsgálatánál az első pillanatban úgy tűnik fel, mintha a király elsősorban azokat mozdította volna el helyükről, akik mint régi, előkelő családok sarjai nem egyedül Zsigmond kegyének köszönhették méltóságukat. Ezt tette ugyanis a két Marcalival, az udvarmesterekkel, Alsólendvai (Bánfi) Pál lovászmesterrel, Garai Dezső macsói bánnal, Kusalyi Jakcs Mihály székelyispánnal. Ha pedig az ő csoportjukba tartozó Garai Lászlót meghagyta macsói bánnak, ez abban lelhetné magyarázatát, hogy felesége unokatestvérével és Zsigmond évtizedes nádorának fiával kivételesen kellett bánnia. A felsorolt esetek ellenére tévedés volna oly határozott szándékot tulajdonítanunk Albertnek, hogy a régi bárói családokat háttérbe igyekezett szorítani. Ellene mond e feltevésnek, hogy Tamási Henrik székelyispánt közvetlen környezetébe vonta mint udvarmestert és – a kancellária relációs jegyzeteinek tanúsága szerint – a kormányzás területén széles munkakörhöz juttatta, új székelyispánokká Pelsőci Bebek Imrét és Csáki Ferencet nevezte ki, a Zsigmondtól pártfogolt Lévai Cseh Péter helyett Losonci Dezsőt tette meg erdélyi vajdának, Garai László mellé második macsói bánnak Ujlaki Miklóst állította, kincstartóvá pedig a hozzájuk hasonlóan báró családból származó Szentgyörgyi (Péter fia) Gróf Lászlót nevezte ki.¹⁹ Az övékénél könnyebben értelmezhető a lovászmesterek kinevezése. Mivel ezek Pálóci László és Simon lettek,²⁰ kétségtelen, hogy Pálóci György főkancellár kérésének tett eleget Albert, amidőn az érsek unokaöccseit bevonta a kormányzótestület tagjai közé. Már csak valószínűnek látszik, hogy a tárnokmesteri tiszt Rozgonyi János halálával üresedett meg, semmivel sem magyarázható ellenben, miért nem maradt Perényi Miklós asztalnokmesternek. A többi változás egyszerű személycsere következménye lehet. Ha elfogadjuk, hogy Rozgonyi halálával lett szabaddá a tárnokmesterség, akkor Perényi János asztalnokmesternek tárnokmesteri megbízatása arra szolgáltatott alkalmat, hogy az ő helyét Guti Ország Mihály főkincstartó foglalja el, ennek utódjává pedig Szentgyörgyi Gróf László legyen.

Annak ellenére, hogy Zsigmond emberei közül egyedül Hédervári nádor, Batori országbíró, a három Tallóci bán, a két Nánai Kompolt pohárnok-

mester maradtak helyükön, a számra sok változás nem jelenti a kormányzati rendszer lényeges módosulását. Csak azt bizonyítja, hogy Albert szabadon cserélgethette környezetének tagjait s így azt is hihette, hogy királyi hatalma nincs korlátok közé szorítva. Nem kételkedhetünk, hogy ő valóban olyanokat kívánt maga körül látni, akik nemcsak hűek hozzá, hanem munkájukat odaadóan, szorgalmasan végzik, de mert sokkal inkább a bárói csoportból válogatta új munkatársait, mint azt még Zsigmond tette, szilárdabb helytállást, sikeresebb munkateljesítményt eleve nem lehetett remélni. A súlyos csapás, amelyet 1438 nyarán Erdélyben a betörő török sereg okozott, legalábbis azt mutatja, hogy az új vajda és az új székelyispánok nem állottak helyzetük magaslatán, bár ugyanakkor az ő tehetetlenségükből egyáltalán nem következik, hogy elődeik inkább megállták volna helyüket.²¹ A lényeg, úgy véljük, a cserélgetetés ténye, azaz, hogy a király szabadon alkalmazhatja munkatársait – természetesen az előd segítségéről sem mondva le – s ami ezzel együtt jár, egy-egy méltóság csak kivételképpen marad hosszú ideig ugyanazon báró birtokában.

Az országnagyok – rőgiek és frissen kinevezettek egyaránt – nem érve be azzal, hogy a királyi tanácsban szavuk hallatásával befolyásolják uralkodójuk döntéseit, az állam legfőbb igazgatási szervét, a királyi kancelláriát közvetlen ellenőrzésük alá vonták. A kancellária, amely Albertre örökségül szállt, Zsigmond céltudatos, hosszú és szívós munkája eredményeként a király által közvetlenül irányított, öt feltétlen hűséggel szolgáló munkáját szakszerűen végző hivatal volt. Mind a nagy-, mind a titkos kancellária élén Zsigmond halálakor Gathalóczi Mátyás pécsi prépost állott. Gyermekként kezdte kancelláriai szolgálatát s névtelen notariuskodás után, miután előbb a protonotariusi, majd az alkancellári ügykört látta el, 1433-ban került szakemberi tevékenysége jutalmául mindkét kancellária élére, hogy mint kancellár szolgálja Zsigmondot, ennek bizalma birtokában, ura haláláig.²² Helyét Albert trónaléptével Pálóci György esztergomi érsek foglalta el. Ő, a klérus előtérbe kerülésének jeléül, a főkancellári címet igényelte magának. Ezt érsek elődei közül utoljára Kanizsai János viselte, mindaddig, amíg, 1403-ban, a Nápolyi László-féle mozgalomban részvétele miatt Zsigmond meg nem fosztotta attól. Pálóci a főkancellárságból azonban csak a címet tartotta meg. Mivel az elmúlt negyedfél évtized megmutatta, hogy a nagyobb befolyás és hatalom a király oldala mellett tartózkodó titkos kancellárt illeti, ennek pecsétjét vette gondozásába. Ezzel különös helyzet állott elő. Királyi nagypecsét, amely hivatott az uralkodói hatalom teljét a világ szeme elé tárni, nem készült,²³ a titkos pecsét pedig a főkancellárnak nemcsak őrizetébe, hanem ellenőrzése alá is került.

Mindaddig, amíg a főkancellár a király mellett tartózkodott, az ügymenetet károsodás nem fenyegette, a látszat pedig az maradt, hogy Pálóci a király utasításainak közvetlen megfogalmazója. Koronázása után azonban Albert mindössze negyedévet töltött Magyarországon s így hamarosan világosak lettek a hatalmi viszonyok. Addig ahhoz képest, hogy egy új királytól hívei sokat szoktak várni, Albert takarékosan bánt adományaival. Ha ezeket nagyságuk szerint mérlegeljük s eszerint próbálunk visszakövetkeztetni, kik és mennyire kötelezték le a választásnál uralkodójukat, öt család hatalmának

szabad döntő szerepet tulajdonítanunk. A Pálóciaknak, a Rozgonyiaknak, a Nánai Kompoltoknak, a Gerseieknek és Lévai Cseh Péternek. Az adománylevelek közül a Pálóciaknak szóló emeli ki különösen a családnak a koronázásnál nyújtott támogatását, ami érthető is, mivel főnökének dícséretét zengte a kancellária, ugyanakkor utal mindenki másét felülmúló fegyveres erejükre.²⁴ Az érsek egyházának a drégelyi váruradalmat szerezte meg két mezővárossal, valamint Nógrád megyében további két mezővárost, mind ezeknek a kamaranyereségtől mentességet biztosított és engedélyt eszközölt ki Újfalunál a Dunán révet állíttathatni,²⁵ családjának pedig a Borsod megyei dédesi váruradalmat és Sajószentpéter mezővárost adatta.²⁶ A Rozgonyiak három kiváltságlevelet szereztek maguknak. Az egyikkel három tucat Heves-, Pest és Nógrád megyei birtokot és pusztát, köztük Gyöngyös mezőváros felét kapták meg, amelyek közül egyesek zálog címén már kezükben voltak, másokat azonban még Brankovics György szerb fejedelemtől kellett kiváltaniok.²⁷ A másik oklevél az utódok nélkül elhalt Kürti Jánosnak Pozsony- és Nyitra megyei semptei váruradalmat nyilvánította adománybirtokaiknak, biztosítva, hogy ezek a Zsigmondtól zálogba vett fekvőségek csak a zálogösszeg ellenében követelhetők tőlük vissza.²⁸ A két Nánai Kompolt pohárnokmester adományul nyert öt – Heves- és Külsőszolnok megyei – birtokának nagyságáról bár hozzávetőleges, de mégis megközelítő képet ad az oklevél megjegyzése, hogy azok együttesen nem tesznek ki 80 jobbágytelket,²⁹ ami mellett a két Gersei testvérnek, Zala és Vas megye ispánjainak jutott tátikai váruradalom aránytalanul nagynek látszik,³⁰ a helyes értékeléshez azonban tekintetbe kell vennünk, hogy a várat zálogjogon már 1435 óta kezükben tartották.³¹ Végül Lévai Cseh Péternek, mint erdélyi vajdának nem birtok, hanem az utódok nélkül elhalt Bolondóci Stibor budai háza jutott. Ennek értékét volt hivatva bizonyítani, hogy birtokába a vajdát a király az esztergomi érsekkel és a nádorral vezettette be, erre szóló megbízását pedig előszóval adta meg.³²

Albert többi adománya még azok esetében is szerénynek mondható, akikről pedig joggal tételezhetjük fel, hogy minden tőlük telhetőt megtettek a királyválasztás sikere érdekében. Ilyen mindjárt Hédervári Lőrinc, a nádor, akinek a Fejér megyei Kendertóval kellett beérnie. Albert mintha vígasztalni próbálta volna reményeiben csalódott nádorát, dícsérgette adományát, elmondva, hogy három Sopron megyei birtokot adott érte s nem akármilyen fekvőség, mert Szt. Albertről nevezett egyház áll benne, kérdés azonban, hogy Hédervári megvígasztalódott-e, hiszen Kendertó csak prédium volt.³³ A négy Tallóci testvér, akik közül hárman bánok voltak, a dícséretök özönével arányban nem álló jutalmat kaptak: a hozzájárulást ahhoz, hogy pénzükért megvettek egy Temes és egy Keve megyei birtokot, valamint örök tulajdonul a birtokokban rejlő ún. királyi jogot,³⁴ amelyről Albertnek azért nem eshetett nehezeire lemondania, mert annak gyakorlatban érvényesíthető értéke úgy sem volt. Hédervárihoz hasonlóan egyetlen birtok, a Pest megyei Sós-kút jutott Berzevici Pohárnok Mihálynak,³⁵ ugyanakkor meglepően nagy értéket jelent a Perényi Jánosnak, Zsigmond volt asztalnokmesterének adott két mezőváros, névszerint Emőd (Borsod m.) és Vizsoly (Abaúj m.), nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy Albert oklevelének csak rövid kivonata

maradt korunkra s így lehet, hogy a teljes szöveg szerint talán nem mostani adományról van szó.³⁶ Akár mint a Serkeiek esetében, akiknek a király hangsúlyozottan már régóta kezükben levő birtokokat adott,³⁷ vagy a Gutí Országokat illető rendelkezésben, amely szintén a minden jogon hozzájuk tartozó, tehát régóta tulajdonukban levő Modor mezővárosba és egy másik, ugyancsak Pozsony megyei birtokba beiktatásra adott utasítást,³⁸ bár ők 1438. április 5. elérték, hogy mint négy Arad megyei birtoknak új adomány címen tulajdonosai beiktatásukra a király nevében a csanádi káptalan felszólítást kapott.³⁹

Negyedévi kormányzása után 1438 áprilisának elején Albert elhagyta Budát, arra készülve, hogy bécsi tartózkodása után Csehországba megy ottani uralma átvételére. A magyar bárók szívesen elkerülték volna, hogy a Zsigmond-kori helyzet megismétlődjék, ezért is kötötték ki választási feltételeikben, hogy Albert Magyarországon fog tartózkodni más, a korábbi uralkodók módjára.⁴⁰ Ők Zsigmond gyakori és huzamosabb távollétének tulajdonították a kormányzása során fellépett zavarokat s mint a virágzás valamiféle csodaszerhez hasonló biztosítékát tekintették a király állandó otthoni tartózkodását. Ugyanakkor még sem kötötté ki, hogy Albert ne fogadja el a német királyságot, s azt is elfogadták, hogy Ausztria és Csehország problémái időnként elvonják királyuk figyelmét a hazai ügyektől. Amidőn tehát Albertet Bécsben a birodalmi követség egyhangú német királlyá választásáról értesítette (1438. április 27.),⁴¹ hozzájárultak a trón elfoglalásához, még ha tudták is, hogy Magyarország közvetlen előnyt nem remélhet a kapcsolattól. Albertet nem is a birodalom ügyei foglalták le, egy évnyi távolmaradásra kényszerítve, hanem a csehországiak, ezekkel pedig eleve számolniuk kellett a báróknak, aminthogy számoltak is. A cseh rendek többsége már 1437. december 27-én elismerte Albertet királynak, de még ők is csak a bázeli kompaktaták és súlyos választási feltételek elfogadásának feltételével, aminek teljesítése után 1438. június 29-én Prágában sor került a koronázásra. A kisebbség azonban még ily áron sem volt hajlandó az osztrák herceg trónra jutásába beleegyezni és a lengyel király 13 éves öccsét, Kázmér herceget választotta meg (1438. március 2.).⁴² A magyar bárók kedvezően mérlegelték a cseh perszonálunió előnyeit, amióta az Albert-pártiak felajánlották nekik a szövetséget és a török ellen segítséget ígértek. Akkor, 1438 április elején⁴³ egy éjszakai gondolkozás után az ajánlat elfogadását attól tették függővé, hogy bekövetkezik-e Albert cseh királlyá választása. Miután erre sor került, természetesnek vehették és nem emelhetek kifogást, hogy egyelőre nekik kell kiállniuk uruk védelmére, legfőképpen pedig bele kell nyugodniuk, hogy ez távol maradjon országuktól.

A Szilézián át Csehországba betörő lengyel sereg és a cseh rendi kisebbség komoly problémát jelentettek Albertnek. Főleg birodalmi segítséggel, de magyar haderőt is igénybe véve, sikerült Taborba zárnia és megbénítania ellenfeleit, egyidejűleg ügyes diplomáciai húzásokkal, amelyek során Litvániát sikeresen felléptette Lengyelország hátbatámadására, a német lovagrendet ily akcióra szakadatlanul biztatta, közben pedig gondoskodott a Szepesség védelméről, a lengyeleket visszavonulásra és békétárgyalásokra kényszerítette, sőt nyomukban Boroszlót is megszerezte. Mind hadműve-

letei, mind diplomáciai akciói eredményesen végződtek tehát Csehországban.⁴⁴ Még a nagy ütetést, Borbála újabb szembefordulását is sikerült kivédenie. A császárné nyíltan Lengyelországhoz csatlakozásával, a krakkói udvarba távozásával (1438 nyara)⁴⁵ csak önmagának okozott kárt: Albert valamennyi birtoka és ingóságai lefoglalásával válaszolt. A béketárgyaláson a lengyelek kiálltak ugyan új szövetségük védelmére, de maguk is egyetértettek Alberttel, amidőn ez csak évi összeg – 14 000 aranyforint – fizetését vállalta, a magyarországi birtokokat pedig vonakodott visszabocsátani, bár a csehországi dotalíciumot Borbála kezében hagyta. Ezzel a körülménnyel állhat összefüggésben, hogy Albert nagy hatáskörrel és eredményesen működő kormányzóját, Cillei Ulrikot – a császárné unokaöccsét – felmentette és két cseh főurat állított mint főkapitányokat helyébe. (1439. május 10.)⁴⁶

Az eredményes csehországi intézkedések, amelyek során Boroszlóban a Zsigmond által a város élére helyezett oligarchikus tanácsot új váltotta fel,⁴⁷ Albertet sikeres uralkodónak mutatták. Jó részben megfontoltságának köszönhetően. Javára vált, hogy apósa jól bevált tanácsosait megtartotta. A kancellárt, Schlick Gáspárt a választófejedelmek követelésével szemben is. Mint Aeneas Silvius elbeszéli, a fejedelmek képviselőit ezzel a kijelentéssel utasította el: Ha a választók reám bízzák a birodalmat, miért nem tudják elviselni, hogy kancelláromat magam válasszam meg.⁴⁸ Zsigmond magyar tanácsosai közül a Szentgyörgyi-rokon Benedek székesfehérvári prépost tartózkodott mellette, a lengyelekkel Boroszlóban folyó béketárgyalásokra küldöttek egyike,⁴⁹ bizalmi munkakörében ugyancsak megmaradt Zsigmond orvosa és tanácsosa, a sziléziai származású Stock János szepesi prépost,⁵⁰ valamint ennek testvére, Stock Miklós kánonjogi doktor, aki a német lovagrend megnyerését kapta 1439 közepén feladatul.⁵¹ Mellettük a magyar bárókat tanácsadói gyanánt a két Pálóci, Tamási Henrik udvarmester és Guti Országh Mihály képviselték. A magyar kancellária, mint intézmény nem követte Albertet, hanem az egyetlen királyi pecsét birtokában, mintha csak Budán tartózkodna uralkodója, nevében itthon adta ki okleveleit, a kancelláriai jegyzetben utalva arra, hogy miként kapta az utasítást. A logikus az lett volna, hogy a Pálóci György főkancellári kinevezésével egyidejűleg alkancellárrá visszaminősített Gathalóczi Mátyás elkíséri Albertet és titkos pecséttel megerősíti ura elhatározásait. A pecsétől azonban, így rekonstruálhatjuk a történeteket, Pálóci nem volt hajlandó megválni s ebben a magyar főurak is egyetértettek vele. Nyilvánvalóan azt próbálták elérni, hogy a király külföldi tartózkodásának idejét minél szűkebbre szorítsák, intézkedéseit pedig ellenőrizték. Feltehetőleg nem gondolták, hogy a királytól arra az időre, amíg nincs az országban, megvonják intézkedő hatalmát, joggal számítottak azonban arra, hogy feszélyezik és állandóan emlékeztetik urukat függő helyzetére.

Az ügymenet így módon meglassult. Albert eleinte osztrák hercegi, majd német királyi pecsétje alatt közölte elhatározását otthon maradt kancelláriájával, amely azután, mintha királya Budán tartózkodna, kiállította nevében az oklevelet. Javult a helyzet 1438 májusában azzal, hogy Albert maga mellé rendelte Búki István protonotarius vezetése alatt a budai kancellária személyzetének egy részét s erre bízta hazai vonatkozású okleveleinek

kiállítását. Büki élete jól ismert. Zsigmond fő- és titkos kancellárjának, Albeni János zágrábi püspöknek volt a pártfogoltja, s hivatali pályájával párhuzamosan emelkedett az egyházi ranglétrán. Mint császári kanonok a bécsi egyetemen magister artiumi fokozatot szerzett, mint zágrábi, majd küllői főesperes kancelláriai protonotarius volt, sőt Zsigmondot kísérve felhatalmazást kapott, hogy az alkancellári munkakört is ellássa. Albertnek tehát már régi ismerőse volt s munkáját most is ura meglegegedésére végezte. Albert nemcsak protonotariusának, hanem különös tanácsosának is nevezte, hangsúlyozva ezzel, hogy az ügyek érdemi elintézésénél is meghallgatta, hivatali munkáját pedig ily dicsérő szavakkal emelte ki: a magyar kancelláriát mint főbb tagja vezette és bölcsen irányította.⁵² Albert tehát magyar kancelláriának nevezte a kíséretében levő budai kancelláriai alkalmazottak csoportját s megjelölése találó. A részleg személyi összetételét nem ismerjük s csak sejtjük, hogy Vitéz János tagjai közé tartozott. Így gondoljuk: Mivel Vitéz – ezt bizonyosan tudjuk – Zsigmond kíséretében volt, amikor Büki irányította a császárral tartó titkos kancelláriát, joggal tehető fel, hogy a protonotarius magával vitte az újabb külföldi útra jól bevált munkatársát. Vitéz számára kétségtelenül nagy előnyt jelenthetett, hogy az uralkodó közvetlen környezetében tartózkodva a hivatali írásos munka végzésén kívül megismerkedhetett a kormányzati teendőkkel, politikai látóköre pedig tágulhatott.

A Büki vezetése alatt álló kancelláriai részleg az általa készített okleveleket eleinte az osztrák hercegi pecséttel, május 23-tól pedig előbb ezzel párhuzamosan, majd egyre kizárólagosabban a német királyival erősítette meg. Albert azonban nem minden esetben bocsátotta elhatározását a főkancellár és a Budán maradt királyi tanács ellenőrzése alá. Előfordult, hogy közvetlenül intézkedve, az érdekelt felek részére német királyi pecsétje alatt s maga adatta ki az elhatározásáról szóló oklevelet. A hatalmi viszonyokra jellemző, hogy ezt megtehetette, azok pedig, akik adományban vagy kedvezményben, a királyi kegy látható jeleiben részesültek, nem érezték szükségnek, hogy a magyar titkos pecsét rajta legyen a kezükbe jutó királyi oklevélen. Ha nem is az osztrák hercegi, a német királyi pecsét annál inkább megadta számukra a biztosítékot, hogy a királyi rendelkezés megtámadhatatlanul érvényes.

Környezetének hatása alatt Albert uralkodói intézkedései hovatovább Zsigmondéra kezdtek emlékeztetni. Nagyvonalúságban nem érték még el azokat, de már elárulták, hogy a király, bár nehezére esik, tud bőkezű lenni. Legelőször a nádora iránti magatartásán változtatott. Alig hagyta el Magyarországot, (április 15.) Ozorai Pipo valamennyi birtokát Hédervárinak adta.⁵³ Nem azonnali érvényességgel ugyan, mert a hagyaték az özvegyet illetve végéig, halála esetében azonban a nádor azonnal érvényesíthette jogát. A nádor mellé magától értetődően lépett az egyház feje. Pálóci György érsek a Gömör megyei Ajnácskő várat zálogba vette 6000 aranyforintért a maga és két unokaöccse, a lovászmesterek számára. Nem örökbirtokul tehát, mert a király fenntartotta a maga, felesége és utódai számára a visszaváltás jogát, de addig is, amíg erre sor kerülhet, hozzájárult, hogy a Pálóciak az uradalomra rendkívüli adót vethessenek ki, valahányszor a királyi városok, mezővárosok és birtokok ily teher viselésére kényszerülnek.⁵⁴ A Rozgonyiak – a veszprémi

püspök és a két pozsonyi ispán – két Nyitra megyei birtokot kaptak, ami a valóságot szépítve úgy hangzik, hogy voltaképpen a birtokok jellege változott csak meg, mivel azok eddig is az ispánok igazgatása alatt állottak, részei lévén a kezükre bízott ispáni jogkörnek és hatalomnak.⁵⁵ A két Gersei testvér nem jutott ugyan hasonló módon új birtokhoz, a kegy azonban, amelyben azzal részesültek, hogy Vasvár várost, amelyet még apjuk szerzett meg Zsigmondtól, ismét adományul kapták Alberttől, felért egy általános érvényű politikai döntéssel. Azt jelentette ugyanis, hogy Albert tovább folytatja elődjének a mezővárosok kárára és a nagybirtokosok javára szolgáló politikáját s e tekintetben változástól senkinek sem kell tartania.⁵⁶

Albert távollétében Budán a kormányzati ügyek intézésében a döntés a királyi tanácsot illette. Tagjai ugyanazok voltak, mint akik a koronázás után az uralkodó körül tömörültek, azzal a különbséggel, hogy a királyt az általa kinevezett vikáriusok képviselték. Közülük kettőt ismerünk személy szerint: Pálóci főkancellárt és Hédervári nádort, a többiekre mindig csak általánosságban történt hivatkozás.⁵⁷ Bizonytalan, hányan nyerhettek vikáriusi felhatalmazást Alberttől s személy szerint kik voltak. Csak mint valószínűséget említhetjük, hogy Perényi János tárnokmester az volt. Amint általában a körülményektől függött az egész középkorban, hogy a királyi tanács egy-egy határozatának megtárgyalásánál kik vesznek részt, ugyanúgy esetleges volt, hogy hány vikárius hallatta szavát Albert távollétében. Valószínűleg inkább kevesebben, mint többen. A folyton változó összetételű tanácsban az állandóan jelen levő alkancellár, Gathalóczi szerepe szükségképpen nyert ezzel jelentőséget. 1438/39 fordulóján Erzsébet királyné tevékenyen részt vett a tanács munkájában, mint a királyi okleveleknek az ő nevét felemlítő kancelláriai jegyzetei tanúsítják. Határozatait, intézkedéseit az érsek-főkancellár Albert nevében fogalmaztatta meg s azt, hogy írásba foglalásukra az utasítást nem a királytól kapta, csak az ilyesféle ügykezelési utalások árulják el: *De commissione domine regine ac prelatorum et baronum vicariorum*.⁵⁸ Erzsébet a királyi tanácsban helyet juttatott azután udvarmesterének, Corbaviai Ivánkának, mint ezt Albert két oklevelének kancelláriai jegyzete mutatja.⁵⁹

Erzsébet, mint korábban anyja, külön kancelláriát foglalkoztatott. Ennek vezetőjévé Borbála királyné alkancellárját, Vencel Esztergom – szenttamási prépostot tette meg. Választása bizonyára azért esett reá, mert a királyné gazdasági ügyeinek intézésében nagy jártasságra tett szert s mint ki próbált szakember volt ismert. Munkakörét azonban Erzsébet alaposan kibővítette, összefüggően hatalmi törekvéseivel. Mivel a királynénak főkancellárja, a veszprémi püspök iránt érzett engesztelhetetlen haragját az idő múlása nem csökkentette, Vencel prépostra hárul, hogy úrnője országos ügyekben hozott rendelkezéseit megfogalmazza. Ezek alkalmasok voltak a királyi hatáskört csorbítani. Mint kitűnik belőlük, Erzsébet a városokat úgy tekintette, mintha azok sajátjai volnának. Védte Bártfa, Eperjes, Sopron, Pozsony, Debrecen érdekeit, ugyanakkor az adót és az erődítmények jókarban tartását követelt tőlük, sőt az ország védelmében cselekvő részvételre nógatott. Nem egy esetben egyenesen érthetetlen, miért saját nevében tette meg intézkedését, nem pedig Albert titkos pecsétje alatt. Az ellen nem tehető kifogás, hogy a

besztercei Szt. Erzsébet-kórháznak elengedte a királyi kincstárnak járó évi másfél ezüstmárka censust, de már illogikus volt, hogy ugyancsak Beszterce romladozó falainak kijavítását arra hivatkozva rendelte el, hogy az erődítmények elhanyagoltsága jutott az ő és a prelátus és báró vikáriusok tudomására. Mivel vikáriusai Albertnek voltak, az országban tartózkodó királyné ily helyettesekkel nem is rendelkezhetett. Erzsébetnek, amikor rájuk hivatkozott, a királyi hatalom birtokosának kellett magát tekintenie. Eljárása azért is feltűnő, mivel három nappal korábban éppen Beszterce érdekében eljárva, a helyes magatartásra adott példát azzal, hogy udvarmesterével, Corbaviai Ivánkával utasította, Albert általános rendeletére hivatkozva, Gathalóczit, hogy a székelyispánokat a király nevében kelt rendelettel tiltsa el törvénytelen túlkapásaiktól. Máskor ismét, ugyancsak saját nevében, úgy intézkedett, mintha egyeduralkodó lett volna: a pozsonyi polgároknak királyi birtokon vámmentességet biztosított,⁶⁰ a Batoriaknak elengedte a hadbavonulásuk elmulasztása miatt rájuk mért büntetést,⁶¹ a kolozsmonostori bencés apátot pedig, báróinak és udvara lovagjainak kérését hangsúlyozva, felmentette a birtokait terhelő katonai szolgálat alól.⁶²

Bírói hatalmát szintén Albert módjára, a királyi személyes bíróság példáját követve gyakorolta. Amikor tehát a besztercebányaiakat és Mikesfalvai Jánost mint peres feleket megidéztette, nem arra adott utasítást, hogy azok előtte, hanem hogy „a prelátus és báró urak, ti. vikáriusaink előtt” is jelenjenek meg, ennek a szokatlan kifejezésnek megismétlésével igyekezően jelezni, hogy királynéi hatalmát egyenlőnek tartja férjével. Ugyanakkor részt vállalt az ország védelmének terheiből. 1439. május 9-én, amikor tehát Albert már Magyarországon volt, Kecskemét és Csongrád királynéi mezővárosokat 2500 aranyforintért elzalogosította a Kátaiaknak, hogy az összegből „a törökök torkában fekvő” Szörény, Görény, Orsova és Miháld várak védelméről gondoskodjék.

A király és a királyné közti hatalmi viszonyok alakulására döntő jelentőségű az a körülmény volt, hogy Erzsébet törekvéseit, udvarának tagjain kívül mások, olyanok is támogatták, akikről mint az Albertet királlyá választó párt tagjairól ezt fel sem tennők. A legjellemzőbb a Rozgonyiak magatartása. Ők, névszerint István, Szentgyörgyi Cecília férje és két unokatestvére, a pozsonyi ispánok, miután Alberttől 1438. március 17-én hatalmas birtokadományban részesültek,⁶³ április 2-án, tehát akkor, amidőn a király még nem hagyta el Budát, a királyi oklevéllel szórólszóra egyező adománylevelet kértek és kaptak Erzsébettől.⁶⁴ Vajon valóban úgy gondolták, hogy Albert elhatározása nem elég szilárd biztosíték számukra vagy csak az volt a szándékuk, hogy hízelegjenek Erzsébetnek? – nem tudjuk. Eljárásuk hatása mindenképpen az volt, hogy a királyné uralkodói igényei megerősödtek, hatalmi vágyai jogosaknak tűntek. Az eset jelentőségét növeli, hogy az adománys testvére Péter, az egri püspök, a pozsonyi ispánoké pedig Simon, a veszprémi püspök volt⁶⁵ s ők csak azért maradtak ki az adománylevelekből, mert családi birtokokat tovább nem öröközhettek.

Zsimond annak idején, 1414-ben, amidőn, hosszabb időre távol lévén az országból, a kormányzást vikáriusokra bízta, ezek hatásköréből kivette a hűtlenek, a fej- és jószágvesztésre ítélték megkegyelmezését, valamint a bir-

tokadományozást és az egyházi javadalmak felőli rendelkezést. Feltehetőleg ugyanezt a megszorítást kívánta Albert is érvényesíteni. Erzsébet nem hagyta magát korlátoztatni. Birtokadományokat tett – igaz, nem jelentőseket – arra hivatkozva, hogy férje felhatalmazására jár el.

Állításában kételkedhetünk, mivel az egyházi javadalmak juttatásánál követett hasonló eljárást Albert rosszellotta, intézkedéseit pedig kíméletlenül érvénytelenítette.

Erzsébet, férje tudta és megkérdézése nélkül, két – Albert távollétében megüresedett – püspökségre terjesztette fel a pápához jelöltjeit és eszközölte ki kinevezésüket. Egyik pártfogoltjának, Szécsi Dénes nyitrai püspöknek a jóval jelentékenyebb győri egyházmegyét juttatta. Szécsi a maga részéről eldöntöttnek tekintette az előlépését azzal, hogy Erzsébet mellette foglalt állást és ezért 1438 októberében már intézkedéseket tett a soproni tizedek beszedése ügyében. Eljárását 1439 januárjában Albert hitványnak nevezve, a kinevezést akarata ellenére történnék mondotta és érvénytelennek nyilvánította. A király eljárása érthető: Győr a kíséretében lévő Benedek székesfehérvári prépostnak szánta elismerésül sok évi szolgálataiért, míg a fiatal, csak az imént nyitrai püspökségre emelt Szécsi mellett mindössze az szólt, hogy testvérei, mint Erzsébet udvarának tagjai közül az idősebbik az asztalnokmesteri, a másik a kincstartói tisztelet töltötte be. Még véglegesebbnek látszott Erzsébet döntése alkancellárja, Vencel mester esetében. Őt egri püspöknek tette meg s már a pápai engedély is megvolt, hogy felszentelése végett Vencelnek nem kell Rómában személyesen megjelennie, amikor Albert közbelépett és ezzel az egész intézkedés érvénytelen lett. Erzsébet ez esetben nem hagyta magát, ragaszkodott ahhoz, hogy legalább Szécsi Dénes érvényesüljön. A testvéreitől nyilván támogatott királyné kérése előtt Albert végül is meghajolt és egri püspökké tette felesége pártfogoltját, aki ily módon jobban járt, mintha a győri püspökséget tartotta volna meg. A befolyásos rokonság nélküli Vencel mester azonban püspökség nélkül maradt.

Erzsébet egyesztendő uralma akarva-akaratlanul némi Albert-ellenes szint nyert. A házastársak a lényeges kérdésekben kétségtelenül egyetértettek s ily értelemben helyesen üzenték a magyar urak lengyel társaiknak, hogy Albert és felesége egy test és egy lélek,⁶⁶ amit az is bizonyít, hogy teljes volt közöttük az összhang, mi legyen Borbála sorsa. Nyoma sincs, mintha a királyné megbékíteni próbálta volna anyját. Gyermeki érzelmét elnyomta a vágy, hatalmi érdekét érvényesíteni. Az özvegy császárné, fogságából szabadon bocsátása után, egykori óriási uradalmi kis részére szorítva, kétségtelenül megbántódva és szerencsecsillaga letűnését fájlatva élt, alig lehet azonban feltételeznünk, hogy pusztán politikai érdek indította arra, hogy mindenét hátrahagyva 1438 nyarán menekülésszerűen Krakkóba távozzék.⁶⁷ Helyzetét gyermeki hálátlanság következményének is tulajdoníthatta. Ugyanakkor az engesztelő szó kiejtésétől Erzsébetet hatalomvágya tarthatta vissza. Egyetértett tehát Alberttel, oly annyira, hogy 1439 nyarán Borbála vagyonából hatalmas uradalmakat és jövedelmi forrásokat adományoztatott vele magának.

Erzsébet érdekei Albertéival nem ütköztek ugyan oly mértékben össze, mint Borbála esetében, maradt azonban köztük is lehetőség súrlódásra. A

leglényegesebb az a tény volt, hogy ő számított Zsigmond örökösének Magyar- és Csehországban s bár Albert nyerte el mindkét ország koronáját, férje a királyválasztók pártolását, Zsigmond elhatározásán kívül nagy részben annak köszönhetette, hogy ő a felesége. Magyar környezete, talán azért is, hogy a németellenes közhangulatnak engedményt tegyen, túlon túl is legyezett hiúságának. Mire 1439 április végén Albert hazatért, a királynénak és környezetének kialakult, kész terve volt.

Ezt döntően a török múlt évi erdélyi betörése befolyásolta. Ijesztő és megrázó tanulság, hiszen ez volt az első alkalom, hogy immár nem a határvidéken, hanem az ország belsejében száguldhattak zsákmányoló csapatok. 1438. augusztus 5-én lépték át Erdély határát s mert az akciójukról szóló hírek szeptember 11-én Bécsből már továbbítást nyertek Bázélba, az egész hadjárat nem tarthatott tovább három hétnél. Meglepetés és gyorsaság jellemezték. Erdély idejében felkészült a támadás elhárítására, amidőn azonban úgy látszott, hogy a szultán Havasalföldön keresztül nem feléje tart, hadereje, a vajda engedélyét elnyerve, feloszlott. A támadók cselvetése tehát sikerült. A főleg szászok lakta középső terület, jól gondozott, termékeny vidék népes falvai és mezővárosai voltak a zsákmányolók célpontjai. Városok körülményes ostromára nem gondoltak. Ha meglepetésszerűen sikerült falaikon felhágniuk, ezeket is kifosztották, mint Szászsebest vagy a gyulafehérvári székesegyházat, általában azonban beérték a nyílt falvak vagy – Segesvár esetében – a külváros felprédálásával. Zsákmányon kívül foglyyszerzésre törekedtek. Az elhurcoltak számát 80 000-re tette a megbízható becslés. A törökök, mint valami sáskaraj, a Barcaságon vonulva keresztül hagyták el az országot. Kolozsvár, Beszterce vidékét nem érintették, de fenyegetőztek, hogy vissza fognak térni és szavukat meg is tartották. Novemberben, Márton-nap (november 11.) körül törtek be újból. Az az udvari káplán, akit Albert a helyzet felderítésére pontos információszerezés végett küldött Erdélyre, mire visszatért, már a második hadmenetről is be tudott számolni. A pusztítás célpontja ezúttal a Székelyföld volt s míg a nyáron az egyházi intézményeket ért különösen súlyos csapást lehetett kiemelni, most a marosvásárhelyi évi gyűlésükre összejött székely előkelők leöléséről, foglyul ejtéséről kellett szólni.⁶⁸

A kárt szenvedettek s akik rettegtek, hogy holnap rájuk kerülhet sor, minden pusztulás okát a király távollétében látták.

Okoskodásuk szerint erőteljesebb általános fegyverfogásnak a király személyes hadbavonulása a feltétele, hazatérve vállalnia kell tehát a terhet, hogy nagy hadsereg felvonulásával útját állják az erdélyi pusztulás megismétlődésének. Mint a következmények megmutatták, az elgondolás nem volt megfontolt. Ellenkezett mindazzal a tapasztalattal, amelyet a magyar országnagyok Zsigmond uralma alatt szerezhettek s amiről az 1435-ben a hadügyi tervezet tárgyalása során szót ejthettek. Nem valószínű, hogy a bárók adták a tanácsot Erzsébetnek. Az ő érdekük az volt, hogy a Zsigmond-féle gyakorlat szellemében bandériumaik jelentsék a hadsereg gerincét, azok felkészítéséhez pedig a kincstártól ők kapjanak pénztámogatást. Velük szemben a megalapozatlan ábrándozás, döntő fölényt várni a gyakorlatlan nemesi tömegektől, köznemesek körében ébredhetett fel. Egy mentségük volt azonban nekik is:

az Erdélyt beszárguló török hadak tömegre ugyan nagy, de katonai értéküket tekintve nem jelentős erőt mutattak. Az életben maradtak, a menekültek összképe az inváziós seregről az lehetett, hogy vele a felkelők mint egyenrangúak meg tudtak küzdeni. Tehát nem elháríthatatlan, biztos pusztulás, amelyről csak rettegni, de vele mérkőzni nem lehet, rögzítődött meg az emberek emlékezetében. A hangulatra jellemző, hogy szemtanúk hivatkozása szerint a százezer főnyi török sereg 15 százaléka nő volt, csakhogy minél nagyobbak lássék a létszám.⁶⁹

Erzsébet pártolta az általános fegyverfogás tervét, sőt azt is, hogy hadbaszállás előtt országgyűlés üljön össze a nemesség követelését meghallgatni. Ez elégedetlen volt a Zsigmond halálától kezdve történetekkel. Királyválasztás és koronázás megkérdése nélkül zajlott le, amit annál nehezebb volt elviselnie, minél inkább feleltek meg a fejlemények a tényleges hatalmi viszonyoknak. A megcsorbult presztízt, hogy az 1435-ben a regnummal azonosított köznemességet,⁷⁰ mint teljesen súlytalan elemet lehetett kezelni, ugyanígy a hiányzó energiát sokszoros hangerő volt hivatva pótolni. Sikerral. Elég volt az idegenellenség lappangó érzésének kifejezést adni s máris szenvedélyes hangulat ejtette rabul a széles tömegeket. Korábbihoz nem fogható német- és csehgyűlöletről adtak hírt a birodalmi városok informátorai már 1438 tavaszán, a következő év januárjában pedig a németek kiűzésének rémképét festették a falra.⁷¹ Minden bajnak az idegenek lettek az okai s ebbe a formulába sok dolog belefért, kezdve azon, hogy Albert ismeretlennek, távollévőnek számítva népszerűtlen volt. Erzsébet úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a köznemesi elégedetlenséget felhasználhatja hatalma megerősítésére. A főuraktól, akik Albert mellett lekötötték magukat, nem volt mit várnia, a köznemességtől ellenben támogatást remélhetett s mert a magát kisemmi-zettnek érzett köznemesség hasonló helyzetben volt, a két fél könnyen egymásra talált. Abban is megegyezve, hogy amint Erzsébetet nem vezette férjével szemben ellenséges szándék, mert csak társuralkodói jogát kívánta érvényesíteni, ugyanúgy a megyék sem a nagybirtok ellen léptek fel, hanem készek voltak beérni azzal, hogy szavukat hallathatják.

Ugyanakkor Albert elvből nem ellenezte, hogy a nemesség szerephez jusson. Már csak azért sem, mert mint osztrák herceg előtt nem voltak ismeretlenek a rendi törekvések. Magyarországra visszatérve még Pozsonyban tartózkodott, amidőn, május 3-án a királyi tanács munkájába bevonta, a kancelláriai jegyzetek tanúsága szerint, Sóvári Soós Istvánt, napokkal az országgyűlés befejezése után (június 9.) Necpáli Lászlót, majd a jogász szakember Jári Barocz István mester országbírói jegyzőt.⁷² Az ő, főleg Soós és Necpáli feltűnése arra utal, hogy a köznemesi vezető rétegnek sikerült kapcsolatot találnia a királlyal. Ők nem falusi nemesek, hanem egregius címük szerint is vagyonuknak, tekintélyüknek és képességeiknek köszönhetően ismertek az udvari körök előtt, sőt maguk is tagjai azoknak. Ugyanakkor otthon a nemesi tömegek hallgatnak rájuk, készen arra, hogy visszhangozzák szavukat. Ily kettős szerepüknek köszönhetően képességeiket szabadon kifejezhetik, könnyen érvényesülhetnek. Soós István testvérével együtt 1435 óta Sáros megye ispánja s ezt a tisztelet tölti be 1439 nyarán is. Mint ispán Zsigmond udvari lovagja 1437-ben és a királlyal van Csehországban, testvé-

rével zálogul veszi Zsigmondtól Kissáros falut, amelyet Albert is nála hagy. Abból a tényből, hogy Soós 1440-ben tagja lett annak a Krakkóba küldött bizottságnak, amely Ulászlót magyar királlyá választotta,⁷³ joggal következtethetjük, hogy tekintélyét korábbi közéleti szereplésének köszönhette, s talán nem túlzás, ha az ő kezdeményezésének tulajdonítjuk a köznemesi politikai koncepció Krakkóban győzelemre jutását.

Amire sem a királyné, sem a nemesség nem számított, az események sodra mindkettőjüket magával ragadta, messzebbre, mint ameddig szándékuk volt elmenni. Váratlan esemény, Budán, az országgyűlés színterén kitört zavargás szölt bele a fejleményekbe. Látszólag jelentéktelen mozzanat volt a budaiak felkelése, valójában az ország sorsát legmélyebb gyökereiig lehatólóan megszabó tényezők csaptak össze. A felkelés lényegében az ellen irányult, hogy az ország gazdasági struktúráját a délnémet kereskedelmi tőke szabja meg. Ennek behatolása egész Magyarországon, elsősorban a határmenti kereskedő gócokban, mégis leginkább a fővárosban érvényesült. Amíg itt magyar és német céhpolgárokkal szemben sikerült a Kammerherreknek nevezett távolsági, főleg posztókereskedőknek az 1402.-i felkelés lecsillapítása után a vezető szerepet megtartaniok, Zsigmond uralma végétől a gazdasági ellentétek nemzetiségi jelleget öltöttek. Most már német patríciusok és velük együtt a hatalmon megosztotni kívánó magyarok állottak szemben. Ekkor volt már magyar párt, mégpedig tekintélyes, az országos gazdaságpolitika terén jártas pénzügyi szakember, az egykori tizedbérlő, harmincad- és kamarahasznaispáni, altárnokmesteri tisztet viselt György diák vezetése alatt. A próbálkozás ugyan nem sikerült, hogy 1436-ban magyarok kezébe jusson a németek egyháza, a Boldogasszony-templom vagyonáról való gondoskodás joga oly módon, hogy az egyház a magyar Mária Magdolna-templom filiája lesz, a Krisztus teste-céh, a kamaraurakat csoportosító vallásos társulat pedig elveszítse jelentőségét, a párt azonban fennmaradt s hozzá tekintélyes németek is csatlakoztak. A német patríciusok ekkor ellenlépésként a tekintélyes, Nagyszombatból Budára költöző, magyar származású Farkas Lászlót, a nürnbergi Kameroner Ulrik vejét tették meg bírónak. Kétségtelenül azzal a hátsó gondolattal, hogy a magyar lakosságot így módon megnyugtadják, hogy a német uralom miatti panaszai alaptalanok. Farkas 1438-ban sikerrel tüzelte fel a polgárság tömegeit György diák ellen, majd a következő évben a tanáccsal együtt a magyarok vezérét eltették láb alól. Őt, névszerint János ötvöst elfogták, a tanácsházban megkínozták, majd holttestét a Dunába vetették.⁷⁴ A gyilkosság akkor derült ki, amidőn az országgyűlés már együtt volt. A megyei követek, a főurak familiarisai, a szolgaszemélyzet, bár rövid időre, oly tömeget tettek ki, amely jelenlétével megnövelte a budai magyar céhpolgárok súlyát és bátorságát. Ezek elégtételt követelve fegyverrel kezükben keresték Farkast s mert ez a királyi udvarba menekült védelemért, nagyszámú zsellértől, szőlőműves kapásoktól, napszámosoktól támogatva most már mint tömeg a német kereskedők házáira támadtak, boltjaikat feltörték, javaikat felprédálták. (1439. május 23.) Bár szenvedélyek tüzelték a zendülőket, ez nem lett a nincstelenek és vagyanosok általános küzdelme. Szemtanú örökítette meg, hogy csak a németeket rabolták ki, tehát az olasz kereskedők boltjai sértetlenül maradtak, noha azok talán gazda-

gabb zsákmányt kínáltak. Az olaszok azonban nem vettek részt a városi kormányzatban, következésképpen csak kereskedők maradtak s ez a magatartásuk most elhárította fejük fölől a veszedelmet.⁷⁵

A zendülésnek két következménye is lett. Helyi jellegű volt, bár országos jelentőséget nyert, hogy megtört a kamaraurak uralma s a városi vezetőség szervezete átalakult. Szabály lett, hogy a tanács tagjainak felerészben magyarok közül kell kikerülniök, a bírói tiszteket pedig német és magyar évenként felváltva viselje. Ezt a – nyilván jól bevált – szabályozást később máshol is megvalósították, így Kolozsváron, amikor a német hegemonia megtöréséhez megérték a feltételek. A másik következmény, hogy a köznemesség javaslatait, kívánságait, mivel Albert elé éppen akkor kerültek, amidőn a polgári-plebejus felkelés okozta ijedtség az udvarban a legmagasabb fokra hágott, a király és főúri környezete nem merte visszautasítani. Annál kevésbé, mert a nemesi követelések, az országos hangulathoz illően, idegenellenesek voltak. Mily mértékben, akkor látjuk világosan, ha összehasonlítjuk a nemesi követeléseket megörökítő 1439. május 29-i decretumot Albert választási feltételeivel. Amíg az utóbbiak tanúsága szerint a magyar bárók a külföldiekben nem láttak vetélytársakat s csak azt kívánták, hogy várakat, birtokokat, tisztségeket, főpapi és bárói méltóságokat ne kapjanak az ő tanácsuk nélkül, a köznemesség a választási ígéretet *a tanácsuk nélkül* szavak kihagyásával egyszerre általános tilalommal változtatta, megtoldva azzal, hogy a prelátusok és bárók, köztük a névszerint kiemelt Cillei és Brankovics nem alkalmazhatnak külföldieket.

Az országgyűlési követelések s az őket megörökítő decretum megfogalmazása a többi pontban is rendkívül egyszerű, szinte kezdetleges, ugyanakkor hatásos módon történt. Esetleg elég volt egy-egy szót kihagyni, hogy a régi szöveg új értelmet nyerjen. Amíg a nagybirtokosok, mivel nem volt szándékuk a saját helyzetüket megnehezítve, akadályozni a királyi jogoknak és a korona jogainak vétel vagy zálog címén történő megszerzését, annak idején csak azt kötötték ki, hogy az eladás vagy zálogosítás az ő tanácsukból történjék, most a köznemesség kategórikusan megtiltotta az elidegenítést s hogy szavának nagyobb súlya legyen, hozzátette: sem bárkik tanácsával, sem tanácsa nélkül. Több helyen elégnék bizonyult a választási pontok szövegébe, ahol a király tanácsosaira, prelátusokra és bárókra történt hivatkozás, betoldani a „nemesek” vagy az összefoglaló „országlakosok” megjelölést s máris a módosult, hatalmi viszonyokat tükröző értelmet nyert a rendelkezés. Kifejezte, hogy a király tevékenységét megkötő tényezők köre kibővült, amidőn a nemesek felsorakoztak a nagybirtok urai mellé. A változtatások azt bizonyítják, hogy a köznemesség, amidőn szembe fordult a főurakkal, a királyi hatalmat megerősíteni törekedett. Amíg a nagybirtokosok a választási feltételekben elfogadtatták az uralkodóval, hogy a királyi jövedelmi forrásokról a jövőben csak az ő beleegyezésükkel fog határozni, szándékukat a javukra szolgáló feltétel kihagyásával a nemesség most áthúzta. Még erőteljesebben szállott síkra a nemesség a szilárd királyi hatalom mellett a tisztségek felőli rendelkezés kérdésében. Ha a nagybirtokosok megígértették Alberttel, hogy azok felől nem intézkedik még csere alakjában sem, most a nemesség ezt a rendelkezést pontosan ellenkező értelművé alakította át, sőt az uralkodó számára

egyenesen korlátlan hatalmat biztosított: A királynak teljes szabadságában áll világi tisztségeket, minden tanács nélkül, magyarországi alattvalóknak és nem idegeneknek adni vagy tőlük elvenni.

A választási feltételeknek ez az átfogalmazása, a mód, ahogyan a lényegét illetően ellenkező értelműre változtatásuk történt, a decretum szerkesztőjének az utókor csodálatára méltó tehetségét bizonyítja. Joggal tehetjük fel, hogy a köznemesség törekvéseinek ez a támogatója az Alberttel hazatért kancelláriai részleg notarius, Vitéz János volt, aki tehát eszerint nem véletlenül lett 1440-ben a krakkói küldöttség tagjává.⁷⁶

Az ország hatalmi struktúráján eszközölt változtatások, amelyekbe a nemesség követelésére a bárók kénytelenek voltak beletörődni, a jövőre az uralkodónak szabad kezét adtak. Elhárítva a központosítást gátló akadályokat, szinte biztatták a királyt, hogy az állam érdekében egyszer majd éljen a felkínált alkalmakkal. Nem valószínű, hogy a zendülés keltette hangulatban Albert jelentősége szerint tudta volna értékelni az előtte feltáruló lehetőségeket. Környezete hatása alatt az idegenellenes határozatoknak csak a számára pillanatnyilag hátrányos következményeit vehette észre. Fogolynak érezte magát, aki kényszerből hajol meg a követelések előtt. Vele szemben higgadtan ítélte meg a helyzetet Erzsébet. Ő a zendülésnek sem tulajdonított különösebb jeletőséget. Unokatestvérével, Garai László macsói bánnal helyreállította a rendet, úgy annyira, hogy Farkas László a szokásos módon hivatalában maradt a következő évi tisztújításig. Felismerte a nemesi követelések nyújtotta előnyöket, viszonzásul a nemesség meg elismerte a királyné különleges jogát az uralomhoz. Egyrészt már a decretumba, amidőn a királynőhöz méltó ellátásáról gondoskodást Albert kötelességévé tették (12. art.), másrészt abban az oklevélben, amellyel a rendek, az országgyűlés résztvevői a decretum kibocsátását követő napon Albert kívánságára és megnyugtatóra kötelezettséget vállaltak, hogy beérve a most elnyert kedvezményekkel, a jövőben nem fognak újabbakat kérni. A decretumban Erzsébetet az ország örökösének nevezték, kötelező levelükben pedig a maguk és távollevő társaik nevében hűséget nemcsak Albertnek fogadtak, hanem a királynénak is, akit – hangsúlyozták – „az ország öröklés jogán elsősorban megillet” (*quam principi alteri hoc regnum iure geniture concernere dinoscitur*), majd róla a továbbiakban mint férjével egyenrangú társuralkodóról szóltak, mindkettőjüknek ígérve meg, hogy beérik a most elnyert kedvezményekkel, ugyanakkor mindkettőjüktől várták, hogy az országot ellenséges támadással szemben megvédelmezzik. Ez az ünnepélyes kötelezettségvállalás a megyei követeket és a nagybirtokosokat, a prelátusokat és bárókat immár egy táborba tartozóknak mutatja, mint a királyi párral szemben álló társadalmi tényezőket, az állam sorsának intézését pedig a megegyezésükre támaszkodóknak. Mivel a decretum a rendi dualizmus szellemében az uralkodó kötelezettségeit sorolta fel, logikus volt, hogy egy nappal később a rendek állítsák ki kötelezvényüket. A hangsúly az utóbbi esetben, mivel a bárók a királyválasztással már bizonyosságot tettek szolgálatkészségükről, a köznemességre esett, amit az a formasság is jelez, hogy a kötelezvényt megerősítő 64 pecsét körül 52 a megyei követké volt. A kompromisszumos megoldással, amelyet Albert, osztrák ta-

pasztalatai birtokában, magától értetődőnek láthatott, a hatalom rendi jellegű megoszlásának folyamata jelentős állomásához érkezett.⁷⁷

Pillanatnyilag az volt a kérdés, hogy a király és felesége mint fognak osztozkodni a hatalmon gyakorlása közben, másrészt mind maguk, mind a rendek hogyan állják meg helyüket a törökkel szemben. A hatalomból Erzsébet fele részt követelt. Ennek megfelelően Albert nevében kibocsátott adománylevélén a kancellária nem egyedül a király, hanem az ő megbízására is hivatkozott, más alkalommal pedig Albert írásos rendeletén kívül a királynétól nyert utasítást is felemlítette.⁷⁸ Udvertartása kiadásainak fedezésére Erzsébet jelentős jövedelmi forrásokat biztosított magának. Mindaz, amivel valaha Borbála rendelkezett, az országgyűlés befejeztekor az ő kezében volt. Részben koronázása óta, mint Óbuda, Solymár, több Nógrád megyei vár, a bányavárosok, részben most adatta azokat magának anyja hűtlenségére hivatkozva, az országgyűlés hozzájárulásával, így a Trencsén megyei várak hosszú sorát, Diósgyőrt, Szandát, Tolnavárat a királynéi kunokkal, míg az öt Zólyom megyei vár ugyancsak Borbála vagyonából, azután a Liptó megyei Likava és Nagyvár hatalmi úton juthattak kezébe. Erzsébet mindezt keveselte, noha Zsigmond annak idején, 1424-ben, amidőn Borbála szlavóniai birtokait, amelyeket a Cillei uradalmak szomszédsága tehetett a királyné szemében szívesen látottakká, elcserélte a biztonságosabb felvidéki fekvőségekre, bőkezűen gondoskodott feleségéről. Adományul megszerezte tehát most Alberttól Szegedet, majd – már Titel közelében – udvertartása céljaira évi 20 000 aranyforintot utaltatott ki magának, 6000-t a szlavóniai adóból, a többi a körmöcbányai pénzverésből és urburból.⁷⁹

Erzsébet az országgyűlés után férjével együtt maga is hadba szállt. Erős lélekkel vállalta a háborús kényelmetlenségeket, sőt a veszélyeket is, amelyek ugyan elmaradtak, de ezt előre senki nem láthatta. A hadművelet célja annyira korlátozott volt, hogy az elérhető eredmény eleve nem állott arányban az erőfeszítéssel. Albert feladatul nem az ellenségre csapás mérését tekintette, hanem az országtól távoltartását. A szultán már egy hónapja ostromolta a szerb fejedelem újonnan felépített székhelyét, a Duna menti Szendrőt,⁸⁰ amidőn, június 15-én Albert a német lovagrend nagymestere előtt úgy jellemezte tervezett hadi vállalatát, hogy a Margit-napra, július 13-ra várt török támadás kivédése a feladata.⁸¹ Az ostromlott vár felmentése tehát egyáltalán nem volt cél. Pedig a Belgrádtól keletre emelkedő erődítmény elvesztése azzal a veszéllyel fenyegett, hogy a Tiszántúl felé megnyílik az út a zsákmányoló hadak előtt. Ennek ellenére az ostromzár feloldása nem lett a magyar sereg feladata. Brankovics György hű szövetségesnek bizonyult. Magyarországi birtokai megkönnyítették, hogy visszautasítsa a szultánhoz csatlakozást és Szendrőt fia, valamint sógora védelmére bízva, az ellenállás mellett döntsön. Albert a világosvári uradalom adományozásával próbálta erősíteni elszántságát, a küszöbön álló kudarc lesújtó hatását.⁸² A magyar sereg, mint általában a feudális haderők, lassan gyülekezett. A táborba szállás szintén Szeged volt. Július végén, augusztus elején Albert itt közel két hétig tartózkodott, nem kelt át azonban a Tiszán, hogy a legrövidebb úton Szendrő felé haladjon, hanem a folyó jobb partján Titelre vonult és ennek környékén jó másfél hónapig táborozott.⁸³ Eleinte azzal volt elfoglalva, hogy hajó-

kat gyűjtsön össze,⁸⁴ amivel, hogy most kényszerült rá, újabb bizonyóságot szolgáltatott a vezér nélküli hadviselés fonák voltáról, majd augusztus második felétől, amidőn megjött a hír, hogy Szendrő védői, három hónapi ostromban kimerülve megadták magukat,⁸⁵ a hadművelleti cél eltűnésétől megbénultan. Azt nem lehet mondani, hogy Albert lebecsülte a török veszedelmet. A felismerést, hogy ez súlyos, és a megértést, hogy elhárítása érdekében az urak közt egyetértések kell létrejönnie, mutatja Rozgonyi Simon veszprémi püspöknek részvétele a felvonulásban. Ő nemcsak maga csatlakozott Alberthez, hanem négy cseh zsoldos parancsnokot is rávett, hogy ajánlják fel szolgálatukat a török ellen a királynak, amit az amnesztiája kíséretében el is fogadott.⁸⁶ Egy bandériumokból álló kisebb sereggel kétségtelenül hatásosabb segítséget nyerhettek volna az ostromlottak. Lehet, hogy erkölcsit azzal, hogy a Duna tulsó partján megjelenik az, de esetleg katonait is, ha a vár alatt átkelni kényszeríti a szultán seregének egy részét s ezzel fel meri venni a harcot. Jellegében felkelő sereggel, amelynek eredendő hátránya a lassúság, efféle elgondolás eleve megvalósíthatatlanul vakmerőnek látszhatott.⁸⁷ Szendrő esete után feladatul a szultán várható támadásának elhárítása maradt. Mivel bizonytalan volt, hogy a Temesköz pusztítását választja-e Murad legközelebbi céljául vagy a Szerémségét, indokolt lehet a Titelnél veszteglés. Az itteni táborozás biztosította egyrészt a Tiszán, másrészt közvetlenül mellette Szalánkeménél a Dunán a gyors átkelést.⁸⁸ A magyar sereg kedvező állását Murad magára hátrányosnak találta. Beérte tehát Szendrő elfoglalásával és felhagyott a további hadműveletekkel. Ha nincs magyar sereg, bizonyára széles területeket lerohannak a török zsákmányoló csapatok. Ennyiben tehát a nemesi felkelés egybehívása célra vezetett. Ugyanakkor vereséggel ért fel, hogy szinte a magyar sereg szemeláttára veszett el Szendrő. Hozzá korántsem egyedül a felvonulás lassúsága miatt. Az egész magyar hadrendszer elavulása bizonyult be. De az előrelátható volt, amióta az imént tartott országgyűlés elismertette Alberttel, hogy egyrészt reá tartozik királyi bevételeiből a védelemről gondoskodni, másrészt, ha végszükség esetén általános hadbaszállásra kerülne sor, a nemesség nem köteles az ország határán és végvidékein túl harcolni.⁸⁹ A sienai hadügyi javaslatok tárgyalásakor Zsigmond még megkísérelhette a végvidék fogalmába belevenni a határ előtt elterülő széles övet, gyakorlatilag tehát a balkáni államok Magyarországgal szomszédos részeit, Albertnek már eleve nem lehetett kétsége, hogy nem számíthat a nemesi csapatokra, a felvonuló ellenséggel kívánna felvenni a harcot. Az aktív védekezésről lemondás azt jelentette, hogy Magyarország katonailag egy már túlhaladott fokra esik vissza, az országos összefüggő védelmi rendszer kiépítése előtti korba.

A Titel környéki táborozás megmentette Magyarországot a múlt évi erdélyi pusztuláshoz hasonló veszteségtől, s ezért nem mondható kárbavesztettnek, az azonban a ráfordított erőfeszítéssel nem állott arányban. A táborban vérhas tört ki, amely ilyenkor szokásosan megtizedelte a résztvevőket s mert a harc elmaradt a felkelő sereg, régi szokás szerint farkast kiáltva feloszlott. Albert levonta a kudarcból a tanulságot. Szeptember 17-én feleségével együtt kiállított oklevelében megfogadta, hogy a jövő nyáron személyesen az elérhető legnagyobb sereget fogja, rokonai és többi országa segítségét is

igénybe véve, a török ellen felvonultatni, s egyszersmind bejelentette, hogy a zsoldos sereg kiállítására a királyi és királynéi jövedelmek igénybe vételén felül általános adót vet ki. Ezt nemcsak a jobbágyok fizetik, hanem a kondicionárius és jobbágytalan nemesek is, összeg szerint pedig száz oly nagyobb dénár, amelyből 150 tesz ki egy aranyforintot. Király és királyné kötelezték magukat, hogy valamennyi birtokukról beszédetik az adót, ugyanakkor a környezetükben lévő főpapok, bárók és előkelő nemesek ígéretet tettek, hogy mind maguk, mind távollevő társaik biztosítják annak behajtását birtokaikról. A névszerint felsoroltak közt, akiknek száma 61,⁹¹ találjuk a legelső helyen Brankovics Györgyöt, az előkelő nemesek közt pedig, ekkor még minden tisztség nélkül, Hunyadi Jánost. Nemcsak jellege szerint, hanem formailag is kétoldalú szerződés állapította meg a királyi pár és előkelő alattvalóik együttműködését, hiszen tükrözve a hatalmi viszonyokat és a magyar rendiség jellegzetes vonását, hogy akkor az adókivetéshez még nem szükséges a megyei nemesség, az országgyűlés hozzájárulása.

A szerződés felért Erzsébet köznemességre támaszkodó politikája kudarcának bevallásával. Pálóczi Györgynek, az imént elhunyt érseknek a kancellárságban utóda, Gathalóczi Mátyás váci püspök még teljesebbé tette a köznemesi irányzat vereségét, amidőn a háború sikertelenségének ódiumát, az események sorrendjét felforgatva, egyedül a nemességre hárította, azt állítva, hogy Szendrő eleste azért következett be, mert a megyei kontingens, a sereg nagyobb része, idő előtt eltávozott. Az előadás alkalmas volt a hadjáratot irányító király felelősségét csökkenteni, sőt eloszlatni, azonban ellenkezik a valósággal. A felkelő sereg széteszlott, mert a királynak nem volt hadvezére, aki képes lett volna bármit kezdeni vele. Fegyelmezett, harcedzett kisebb seregek vezényléséhez értettek a bárók, tömegnyi felkelőéhez nem. A felelősséget, látszik, a mágnások egyike sem akarta vállalni. Nyilván helyesen ítélték meg a helyzetet. A jövőt illetően elgondolásuk eleve biztatónak látszott. Az átfogó katonai politika: zsoldos sereg fenntartása érdekében szigorú adórendszert működtetni, korszerűnek is bizonyult. Ezt követve, a legelőkelőbbek, a bárók saját egyéni érdekeiket szolgálták. Ők, elsősorban az országnagyok jelentékeny összegeket szoktak kapni a királyi kincstárból zsoldosok alkalmazására, vagyis többet költhettek saját fegyveres csapataik ellátására, hogy azután segítségükkel biztosítsák maguknak az uralkodó birtokadományát, mintha csak saját uradalmaik jobbágyainak adója jutott volna kezükbe. Abban a biztos tudatban járulhattak hozzá az adó kivetéséhez és mondhattak le a király javára annak saját jobbágyaiktól származó részéről, hogy a köznemesi birtokokról befolyó összegek is közvetve az ő kezükbe jutnak. Ellenállásra a köznemesség körében számíthattak, ezért annak letörésére szoros szövetségre léptek egymással és a királlyal.⁹²

Albertnek nem volt módja uralmának Titelnél megállapított elveit megvalósítani. Ebben a halál akadályozta meg. Útban Bécs felé végzett vele a járvány. Utolsó napjaiban Erzsébet nem volt vele. A királyné nehezen bírta elviselni politikájának kudarcát. Elkedvetlenedve Visegrádon hagyta férjét, maga pedig Garai László közeli birtokára ment. Távolléte felébresztette a súlyos beteg vágyódását, sok üzenetet küldött felesége után, legalább egy látogatását kérve, erre azonban már nem került sor. Albert halála Neszmélyen

október 27-én anélkül következett be, hogy feleségével találkozott volna.⁹³ Elsőnek az osztrák hercegek közül halálos ágyán végrendeletet készíttetett.⁹⁴ Ebben születendő gyermeke mellé, ha fiú, gyámokul Erzsébetet és a Habsburg-ház legidősebb fejedelmét rendelte, feladatukká téve, hogy kilenc tagú tanácssal kormányozzanak, amelynek három-három tagját Magyarország és Csehország, egyet Prága, kettőt pedig Ausztria delegálja. A rendi érdekeknek tett engedmény lett volna hivatott együttműködésre sarkalni országait, és felismertetni velük összetartozásuk előnyeit, az uralkodó személyében összpontosult egységet érdekközösségükben realizálni. Az elgondolás korszerű volt, de a három ország esetében időelőtti, mivel Albert uralma rövid volt ahhoz, hogy az egymástól függetlenül fejlődött nemzeti társadalmak belássák, hogy érdekeik közösek és jövőjükre gondolva, pillanatnyi előnyeikről lemondjanak. Mennyire időelőtti volt reménykedni önzetlenségükben, tanúsítja Albert két legbizalmasabb tanácsadójának, Schlick Gáspár kancellárnak és Eizinger Ulriknak, az osztrák kincstárnoknak állásfoglalása. Őket anyagi érdekeikben érintette hátrányosan uruk váratlan halála. Eizinger, Albert határtalan bizalmának birtokában, mindhárom ország pénzügyeit irányította.⁹⁵ Albert eljárása, hogy egy kézbe fogta össze bevételei kezelését, megfelelt az általános feudális felfogásnak, amely az országos jövedelmeket a király sajátjainak tekintette, viszonzásul azonban elvárta, hogy a kiadások fedezéséről ugyanő gondoskodjék. A kezdeményezés, hogy az uralkodót és alattvalóit egyaránt érintő legfontosabb ügyek kezelése együttesen történjék, spontaneitásával alkalmas volt utat törni a felismerésnek, hogy az egymás mellett élő országok számára előnyös, ha az államgazdálkodás terén együttműködnek, egymás erőforrásait a pillanatnyi követelményekhez igazodva használják fel. Ha valakinek, Eizingernek kellett ezt tudnia. Ő azonban azt is tudta, hogy követeléseit hiába igazolja szabályosan, azokat az egységes legfőbb rendi kormányzó testület nem fogja teljesíteni s pénzéhez csak abban az országban jut hozzá, amelynek javára fordította azt s ahol maga elsősorban érvényesítheti tekintélyét, összeköttetéseit. Célja elérése érdekében szétrombolta tehát az egységes pénzügyigazgatást és – Albert intencióival szemben – ura szájába adatta, hogy mindegyik ország csak a saját érdekében tett kiadásokért felel. Mivel a haldokló Alberttól nem várhatta, hogy megsemmisíti az uralma egységét jelképező szervezetet, meghamisította az órákkal előbb elkészült végrendeletet. Ehhez szüksége volt a kancellár, Schlick segítségére. A tág lelkiismeretű kancellárt aligha lehetett nehéz megnyernie, hiszen az saját javára, társadalmi felemelkedése érdekében korábban ismételtén állított ki Zsigmond nevében diplomákat, most pedig Eizinger ahhoz kérte támogatását, hogy igazolt követeléseit teljesüljenek. Persze azért nem barátságból vállalta a hamisítást. Eizingernek hathatós érve volt, hogy csak abban az esetben tudja Schlicknek megfizetni a 20 000 aranyforintot, amelyet ez Albertnek kölcsönadott, ő pedig a összeg erejéig kezességet vállalt az uralkodóért, ha most hozzájut követeléséhez. Nem jogtalan előnyök szerzéséről volt tehát szó, a kancellár és a kincstartó nem közönséges hamisítók. Éles szemüket igazolja, hogy az osztrák rendek eleget tettek a koholt rendelkezésnek és kártalanították Eizingert,⁹⁶ sikerük ára azonban az Albert-féle integrálódás zsenijének eltiprása volt.

Jegyzetek

1. Huber, Alphons: Geschichte Österreichs (a továbbiakban: Huber). Gotha, 1886. II. 241–242. (Allgemeine Staatengeschichte. Erste Abteilung, Bd. 25. – Geschichte der europäischen Staaten.) A művet a következőkben Baróti Lajos magyar fordítása alapján idézzük (Bp., 1910.); Pór Antal–Schönherr Gyula: Az Anjou-ház és örökösei (A magyar nemzet története. Szerk. Szilágyi Sándor III.) Bp., 1895. 292. (a továbbiakban: Pór–Schönherr).
2. Aenas Silvius Albert életrajzát lásd Tudományos Gyűjtemény 22. (1838) VI. k. 71.; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér (a továbbiakban: Fejér) Budae, 1844. Tom XI. volumen unicum 393.; Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon (a továbbiakban: Teleki) Pest, 1852. I. 154.
3. Kurz, Franz: Österreich unter König Albrecht II. (1437–1439) Wien, 1835. Bd. I. 308., Bd. II. 28–31.
4. Fraknói Vilmos: Az első Habsburg trónrajutása Magyarországon (a továbbiakban: Fraknói). Századok, 47. (1913) 248–255.
5. Dlugosz jellemzését Albertről lásd Teleki I. 153., Huber II. 480.
6. Albert uralmának általános jellemzését lásd Fr. Baethgentől In: Gerhardt, B.: Handbuch der deutschen Geschichte. (Hrsg. von H. Grundmann) Stuttgart, 1958⁴. 555–558.
7. Wostry, Wilhelm: König Albrecht II. (1437–1439). (a továbbiakban: Wostry) Prag, 1906. Bd. I. 144. (Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft. Heft XII–XIII.)
8. Wostry Bd. I. 39.
9. Deutsche Reichstagsakten. Hrsg. durch die Historische Kommission bei der Königlich Akademien der Wissenschaften (zu München) (a továbbiakban: DRTA) Bd. XIII. 1. Hälfte. 1908. 4.; Iorga, Nicolae: Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siecle. Paris, 1899. 346. (Sér. II.), Vö. Fraknói 257. A Kaadenből december 16-án Egerbe küldött prágai hír úgy tudta, hogy Ország színtén fogságba került. Wostry Bd. II. 144. Ez a hír éppen annyira alaptalannak látszik, mint az az egyidejű közlés, miszerint az elfogatásokat Albert rendelte volna el.
10. Dl. 13 142.; Wostry Bd. I. 361.
11. Szabó Dezső: Albert királlyá választása. In: Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik ... évfordulója ünnepére. Bp., 1917. 312–320.
12. DRTA Bd. XIII. 173.
13. Ebengreuth, Arnold Luschin: Grundriss der österreichischen Reichsgeschichte. Bamberg, 1899. 103. sk.
14. Raguzai és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. A raguzai állami, a bécsi cs. és kir. titkos és egyéb levéltárakban levő jó okiratokból összeállította Gelchich József. Bevezetéssel és Jegyzetekkel ellátta Thallóczy Lajos. Bp. 1887. 408.
15. Wostry Bd. I. 96–109., II. 161–162.; DRTA Bd. XIII. 757.
16. Illa mulier callida fuit et astuta et in corpore foemineo virilem gestabat animum, maritumque suum, quo volebat, trahebat. Fejér XI. 393.
17. Wostry Bd. II. 145.
18. Pór–Schönherr 611.; Kollányi Ferenc: A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története. Veszprém, 1901. 76–80., 91–92.; Monumenta Romana Episcopatus Vespriensis Tomus III. 1416–1492. LXXVI.

19. Dl. 62.585, 13.175
20. Dl. 13.184, 71.960, 62.813
21. A tisztségviselés alóli felmentés közvetlen oka ritkán sejthető, ugyanígy az újbóli kinevezése sem. Pl. hogy Alsólendvai Bánfi Pál miért lett Albert hazatérése után asztalnokmester (1439. május 1.) (Lásd erről Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp. 1970. 120.), holott Gutí Országú Mihály 1439. március 31-én még mint ilyen kapott adományt (Dl. 88.134).
22. Mályusz Elemér: A magyar rendi állam a Hunyadiak korában (továbbiakban: Mályusz). Századok, 91. (1957) 576–580.; Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon (továbbiakban: Bónis). Bp., 107–108.
23. Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. a kérdést vizsgálat nélkül hagyta, holott Szilágyi Lóránd már határozottan megállapította, hogy „Albert alatt nagy pecsét nem volt”. (A német birodalom és Magyarország personális uniója. 1410–1439. A Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. – Jahrbuch des Wiener Historischen Instituts. Wien, [1934] IV. 199.)
24. Dl. 13.151
25. Fejér XI. 36–43.
26. Dl. 13.151
27. Dl. 13.163
28. Dl. 13.166, 13.167
29. Dl. 13.160
30. Dl. 102.973
31. Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437) Bp., 1977. 161.
32. Dl. 13.150
33. Dl. 88.133 – A Héderváry-család oklevéltára. A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága megbízásából közlik Radvánszky Béla és Závodszy Levente (a továbbiakban: Héderváry) Bp., I. 188.
34. Dl. 44.241
35. Dl. 88.132
36. Dl. 71.976
37. Dl. 13.162
38. Dl. 13.157, 13.158
39. Dl. 95.360
40. Wostry Bd II. 148.
41. DRTA Bd. XIII. 22. A választás 1438. március 18-án történt. Lásd erre: DRTA Bd. XIII. 20–23., 99–109., 392.; Fejér XI. 48–54.
42. DRTA Bd. XIII. 392.
43. Wostry Bd. I. 126., Bd. II. 160.
44. DRTA Bd. XIII. 396.
45. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Pomniki dziejowe wieków srednich do objasnienia rzeczy polskich sluzace. Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium (...) Coll. Tomus XI. Cracowiae, 1888. 264.;

- Lewicki, L. A.: Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II. W Krakowie, 1899. (Rozprawy Akademii Umiejetnosci. Wydział historyczno-filozoficzny. Ser. II. Tom. XII.) 228. sk. (a továbbiakban: Lewicki); Monumenta Poloniae Historica. Lwów, 1865. Tomus II. 92.
46. DRTA Bd. XIII. 771–778.; Wostry Bd. II. 114.
47. Wostry II. 97.
48. Fejér XI. 393. A kancelláriai szervezet önállóságát állapítja meg H. Koller, Das Reichsregister König Albrechts II. (a továbbiakban: Koller) Wien, 1955. 7., 15. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Ergänzungsband IV.)
49. DRTA Bd. XIII. 677., 769.
50. Fejér XI. 270. sk.
51. Bónis 118.; Wostry, Bd. II. 136.; DRTA Bd. XIV. 211.
52. Mályusz 584.; Bónis 110.
53. Dl. 88.137
54. Dl. 71.960
55. Dl. 13.196
56. Dl. 92.887
57. Dl. 68.365, 13.179, 89.936, 58.095.; Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghelyi Dezső. Győr, 1873. V. 230.; Dl. 68.366, 61.542
58. Dl. 68.983
59. A zichi és vásonekeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Szerkesztik Nagy Imre, Véghelyi Dezső, Kammerer Ernő, Lukcsis Pál. Bp., 1871–1931. VIII. 645. = Dl. 80.656
60. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Begründet von Franz Zimmermann. Bd. V. 1438/1457. (...) Bearbeitet von Gustav Gündisch. Köln–Wien, 1975. 15., Dl. 13.301
61. Fejér XI. 144.
62. Fejér XI. 140. = Dl. 29.248
63. Fejér XI. 327.
64. Dl. 13.163
65. Dl. 13.170
66. Keresztes Kálmán: A Rozgonyiak. Turul, 40. (1926) 20.
67. „una anima et una caro”, Wostry Bd. I. 45.
68. DRTA Bd. XIII. 522.
69. A szeptember 11-i beszámoló szerzője, Hellbrun Jodok licenciátus Bécsből, Bachenstein János kanonjogi doktor, zágrábi kanonok és főesperes, a bázeli zsinat tevékeny szereplője, aki a zsinatot mint követ képviselte 1438 májusában Albertnél, az 1439. évi mainzi birodalmi gyűlésen és az ottani választófejedelmi tanácskozáson, s jelen volt a novemberi frankfurtin is. (DRTA Bd. XIV. 458/9. index) tájékoztatására közölte, ami szóban és írásban a tudomására jutott. A címzett, a levélhez fűzött megjegyzései szerint, nemcsak érdeklődött az erdélyi állapotok iránt, hanem ismerte is az ottani viszonyokat (DRTA Bd. 13.524–525.)
70. DRTA Bd. XIII. 525.

71. Mályusz idézett cikkének különlenyomata. Bp., 1958. 95.
72. DRTA Bd. XIII. 129., 767.; Székely György: A huszitizmus és a magyar nép (a továbbiakban: Székely). Századok, 90. (1956) 574. A németellenes érzelmek az országgyűlés után sem oszlott el. 1439. június 21-ről datálva Frankfurt azt az információt kapta, hogy Magyarországon „egy németet sem akarnak megtartani” tisztségében. Székely 578.
73. DL 102.083, 44.252, 44.258
74. Mályusz, Századok, 91. (1957) 75–76.
75. Budapest története II., szerkesztette Gerevich László. Bp., 1975. 71–72. (a vonatkozó rész Kubinyi András munkája).
76. Mályusz E.: Budai Farkas László. Bp., 1963., főleg 154–163. (Tanulmányok Budapest múltjából. 15. A Budapesti Történeti Múzeum Kiadványa. Budapest várostörténeti Monográfiái 24.), Székely 574–577., ő azonban a nemes Dédi Farkasról fennmaradt adatokat Farkasra ruházza.
77. Mályusz, Századok, 91. (1957) 71–74, 601.
78. Mályusz különlenyomat 25–29. ettől eltérően most Erzsébetnek, ugyanígy a budai zendülésnek nagyobb jelentőséget tulajdonítok. Az utóbbira: Székely 574–578.; Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Dóry additamentis auxerunt commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis et Vera Bácskai. Bp., 1976. 62. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici – Publikationen des Ungarischen Staatsarchivs II. Fontes. Quellen-Publikationen. 11.) (továbbiakban: Decreta)
79. Fejér XI. 171.=DL. 13.402; 274.=44.256; 1439. június 19.: De commissione domini regis et domine Elisabeth regine; június 20.: Ad mandatum domini regis et tandem de commissione domine regine. Erzsébet szerepét már tisztázta Schönherr, 618–620. Az általa közölt királynéi pecsét rajzát lásd 617., 664.
80. Borbála birtokairól lásd Wenzel Gusztáv: Okmányi adalék Borbála és Erzsébet magyar királynék birtokáról. (Magyar Történeti Tár 12. [1863] 271–286.) Teleki X. 53–55., 65–67. Az udvartartásra rendelt 20.000 forintból a 14.000 forintnyi rész pontosan egyezik azzal az összeggel, amelyet a lengyel–magyar béketárgyalásokon Borbála ellátására szántak. Lásd erről DRTA Bd. XIII. 777–778.
81. Jirecek, Constantin: Geschichte der Serben. Gotha, 1911. Bd. II/1. 166. (Allgemeine Staatengeschichte. Bd. 38. Erste Abteilung: Geschichte der europäischen Staaten. Erste Hälfte.)
82. Lewicki 315. Rusdorf Pál nagymesterhez: „gen den Turken, die unsern yczund uff sandt Margrethen tag anziehen werden, ob die Turken komen wurden als man sagt, gegen disem land, das wir zu got hoffen, sy werden nit vil schaffen.”
83. Világosvárt lásd a Thallóczy Lajos által kiadott Albert-kori jegyzékben. (Magyar várak 1437 körül. Archeológiai Közlemények, XII. [1878] 112–115.) Még nem a despota birtokának mondja, így a jegyzék 1439 nyara előtt kelt. Csánki Dezső Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (továbbiakban: Csánki). I. Bp., 1890. 722–723.
84. Sebestyén Béla: A magyar királyok tartózkodási helyei. Bp., 1926. 77.
85. DRTA Bd. XIV. 312.
86. (aug. 18-án). Vö.: Iorga, Nicolae: Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt. Gotha, 1908. Bd. I. 423. (aug. 27-én) (Allgemeine Staatengeschichte. Bd. 37. Erste Abteilung: Geschichte der europäischen Staaten.)
87. A cseh vezérek: Albertus de Konipas dictus Krtzina, Cristoferus de Michalow, Oldricus de Militzin dictus Mladenetz, Hinko de Zwole. Az amnesztia június 24-én

- Budán kelt. Koller 219–220. Rozgonyi Simon részvételét mutatja IV. Jenő pápához augusztus 24-én Kisdiben kelt levele. DRTA Bd. XIV. 313.
88. Albert idézett június 15-i levelében maga utal rá, hogy serege rendi felkelőkből áll: „Wir haben ouch angericht ein mechtigen czüg aller unser lantschafft gen den Turken; Lewicki 315.
89. Csánki II. 139–141.; Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bp., 1963. I. k. A–Cs., 242.
90. Decretum (1439. május 29.) In: Decreta. 286–300.
91. Teleki, I. 143.
92. Decreta. 306. A névsor eltér Telekiétől, X. 70–73.
93. Mályusz különnyomat 59–63.
94. Wostry Bd. II. 140.; Mollay Károly: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin. (Arrabona, 7. [1965] 257.); Uő.: Kottaner Jánosné emlékirata. (Soproni Szemle, 19 [1965] 143.)
95. Szövegét lásd Kurz, Franz: Österreich unter Kaiser Friedrich IV. Wien, 1812. Bd. II. 239. és Chmel, Joseph: Geschichte Kaiser Friedrichs IV. und seines Sohnes Maximilian I. Hamburg, 1840–1843. Bd. I. Albert végrendeletéről lásd Stowasser, Otto H.: Ulrich von Eizing und das Testament König Albrechts II. (a továbbiakban: Stowasser). Wien–Berlin Leipzig–München 1922. 18–31. (Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Wien. Heft 3.)
96. Stowasser 28. Schalk, Carl: Aus der Zeit des österreichischen Faustrechts 1440–1463. Das Wiener Patriziat um die Zeit des Aufstandes von 1462 und die Gründe dieses Ergebnisses. Quellenkritische Chronik. Wien, 1919. 19. (Abhandlungen zur Geschichte und Quellenkunde der Stadt Wien 3.) nyomán említi, hogy E. Kizinger ausztriai elszámolásai Magyarországot illetően 12.013 és 99.180, Csehország vonatkozásában 30.739 és 1289, Morvaországot pedig 4553 forintot tüntetnek fel.
97. Stowasser 23. sk.; Huber II. 535.

ELEMÉR MÁLYUSZ

Der erste Habsburger auf dem ungarischen Thron. Albert, König von Ungarn (1438–1439)

Die Thronbesteigung der Habsburger in Ungarn tauchte zum ersten Mal im Erbvertrag von 1364 auf, König Sigismund ernannte dann 1402 für den Fall, daß er ohne männlichen Erben stirbt, Herzog Albert IV. zu seinem Nachfolger. Er verlobte 1411 seine einzige Tochter Elisabeth mit Albert V. Sigismund aber er konnte vor seinem Tod nur unter großen Schwierigkeiten die Erbfolge Alberts V. durchsetzen. In erster Linie war Königin Barbara dagegen, die außer ihrer Deutschfeindlichkeit auch in der Hoffnung auf eine gute polnisch–ungarische Zusammenarbeit lieber den polnischen König Wladislaw auf dem ungarischen Thron gesehen hätte.

Albert war im Interesse seiner Krönung gezwungen, ernsthafte Zugeständnisse zu machen. Seine Macht wurde stark eingeschränkt, und

schließlich mußte er die Reformen seines Vorgängers, König Sigismunds verleugnen. Vor allem gingen Sigismund kirchenpolitische Errungenschaften verloren, wodurch die hohen kirchlichen Würdenträger an Gewicht gewannen. Albert mußte außerdem die Macht mit Elisabeth teilen, die sich nicht als Königin, sondern aufgrund ihrer Herkunft als die Erbin des Landes betrachtete. Im großen und ganzen kam es in der Regierung außer des Personenwechsels zu keinen Änderungen.

Albert verbrachte nach der Krönung (1. Januar 1438) nur ein Vierteljahr in Ungarn. Ab dem April 1438 hielt er sich außerhalb des Landes, meist in Böhmen auf, und diese Tatsache widersprach seinen früheren Versprechungen. In Abwesenheit des Königs beschloß in Regierungsangelegenheiten der königliche Rat in Buda, in dem sich Albert durch seine ernannten Vikare vertreten ließ. An der Arbeit im königlichen Rat nahm ihren Machtambitionen entsprechend auch Königin Elisabeth teil.

Im August und November 1438 zerstörten osmanische Truppen Gebiete in Siebenbürgen; das war das erste Mal, daß sie außer den Grenzgebieten auch im Landesinnern wüteten. Viele sahen den Grund für die Verwüstung in der Abwesenheit des Königs und das verstärkte die bereits vorhandene Deutsch- und Böhmenfeindlichkeit. Nachdem Albert die Gefahr erkannt hatte, kehrte er im April 1439 ins Land zurück und berief in Buda einen Landtag ein. Während des Landtags brachen in der Landeshauptstadt Unruhen im Zeichen der Deutschfeindlichkeit aus, die die Chancen der gemeinadeligen Interessendurchsetzung im Landtag verbesserten. Die Forderungen des Gemeinadels wirkten in Richtung der königlichen Machtzentralisation, der Einschränkung der Macht der Baronen. Albert erkannte aber auf dem Landtag die günstige politische Lage wegen der nachteiligen Folgen der fremdenfeindlichen Beschlüsse nicht. Das Dekret des Landtags entstand jedoch im Zeichen des ständischen Dualismus, und so bildete die Landesversammlung vom Jahre 1439 eine wichtige Station in der Aufteilung der Macht unter den Ständen.

Nach dem Landtag zog Albert mit Elisabeth in den Krieg gegen die Osmanen. Das Ziel des Feldzugs war weniger die Vernichtung, sondern eher die Fernhaltung des Feindes. Sie nahmen nicht an der Befreiung der belagerten serbischen Festung Szendrő teil, sondern verhinderten bei Titel den Einmarsch des Heeres von Sultan Murad nach Temesköz oder nach Syrmien. Dadurch verlor man aber Szendrő an die Osmanen. Albert erkannte die Bedeutung der Osmanenfrage und daß das ungarische Heeressystem, das Aufgebot des Adels die aktive Verteidigung verhindert. Er sah die Notwendigkeit eines Söldnerheeres ein und erlegte dem Land allgemeine Steuern auf, die auch die Adeligen ohne Leibeigenen hätten zahlen sollen. Kennzeichnend für die Lage der Stände war der Umstand, daß man für die strenge Auferlegung der Steuern die Einwilligung des Landadels und des Landtags nicht für nötig hielt. Bei der Steuerveranlagung und bei der Regelung der Einnahme genügte die Zustimmung der Baronen und der Aristokraten. Albert konnte seine Pläne nicht durchsetzen, da er Ende Oktober 1439 starb. In seinem kurz vor seinem Tode verfaßten Testament regelte er die Frage der Erbfolge und veranlaßte die Zusammenarbeit seiner Lande, d. h.

Österreichs, Böhmens und Ungarns. Seine fortschrittlichen Ideen gingen aber seiner Zeit voraus. Das Testament wurde vom Schatzmeister Ulrich Eizinger und dem Kanzler Kaspar Schlick gefälscht und folglich auch der Plan der Integration der drei Länder verhindert.

ELEMÉR MÁLYUSZ

The first Habsburg on the Hungarian throne
King Albert of Hungary (1438–1439)

The Hungarian succession of the Habsburgs was first mentioned in the 1364 contract of succession, then in 1402 King Sigismund designated Prince Albert IV as his successor in case he died without a male heir and, consequently, engaged his only child, Elizabeth to Albert V in 1411. Before his death Sigismund had to apply considerable pressure to have the succession of Albert (V) accepted. The main opponent was Queen Barbara (Borbála), who on account of her anti-German feelings and in the hope of a Polish–Hungarian cooperation would have preferred King Wladislas of Poland on the Hungarian throne.

In order to be crowned, Albert was obliged to make serious concessions, his power was restricted; in fact he had to deny the reforms of his predecessor, Sigismund. The achievements in the field of ecclesiastical politics were especially lost, which resulted in the increasing weight of the prelates. In addition, Albert had to share power with Elizabeth, who regarded herself not as queen but as the heiress of the realm by right of birth. The government of the kingdom, however, apart from changes of persons, was not significantly altered.

After the coronation on January 1, 1438, Albert spent only three months in Hungary. After April 1438 he spent a year abroad, mostly in Bohemia, which contradicted his earlier promises. In his absence, decisions were made in governmental affairs in Buda by the royal council, in which Albert was represented by his appointed vicars, but Queen Elizabeth was also busy working in it in accordance with her political ambitions.

August and November 1438 saw Turkish troops raid Transylvania, the first time that Turks, after the frontier region, raided the inner parts of Hungary. Many saw the cause of the invasion was the absence of the king, thus further increasing the already existing anti-German and anti-Czech feelings. Realizing the dangers, Albert returned in April 1439, summoning a diet at Buda. While the diet was sitting, anti-German riots broke out in the capital, improving the chances for the interests of the middle nobility (gentry) to prevail at the diet. The demands of the gentry worked at the same time towards the strengthening of royal power, restricted the power of the barons and encouraged the king towards centralization. Albert failed to recognize the favourable political possibility because of the damaging consequences of the decisions concerning foreigners. The decree issued at the

diet, however, was conceived in the spirit of feudal dualism, thus the diet of 1439 was an important step towards the division of power along the lines of estates.

After the diet Albert and his wife, Elizabeth, went to war against the Turks. The aim of the campaign was not offensive, but simply to keep the enemy away. Instead of taking part in relieving Szendrő, a Serbian fortress under siege, they camped at Titel and prevented the troops of Murad from continuing their manoeuvres and invading Temesköz or Szerémség (Sirmium), but Szendrő was lost. Realizing the weight of the Turkish problem, King Albert saw that the Hungarian military system, the resurrection of the nobility makes active defence impossible. Thus drawing the conclusions, he realized the importance of an army of mercenaries and levied a general tax for that purpose that noblemen without villeins would have had to pay as well. It is indicative of the state of feudalism in Hungary that it was not deemed necessary to get the approval of the nobility in the county or the diet for the introduction of this severe tax. The tax was levied and the collection regulated with the agreement of the barons and the higher nobility. Albert was not able to realize his plans because soon, at the end of October, 1439, he died. In his will made directly prior his death, he suggested the settlement of the succession as well as the official cooperation of his countries, Austria, Bohemia and Hungary. His ideas, however, came too soon for his times. The will was tampered with and falsified by Austrian treasurer Ulrich Eizinger and Chancellor Caspar Schlick, thus the plan of the integration of the three countries came to nothing.